САНТА ОЛОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 143–144
(8588–8589)
СУБУОТА
2000 сыл
Ахсынньы
16 күнэ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА

УЛУУСКА 2000 СЫЛГА КУОТАЛАҺЫЫ КЫАЙЫЫЛААХТАРА

2000 сылга улууска сүөһүттэн бородуукпуйаны ылыыга, тыа хаһаайыстыбатын атын да салааларыгар нэһилиэктэр, түөлбэлэр, арыы сыахтарын, бааһынай хаһаайыстыбаларын, бириидиилэн ыаллар икки ардыларыгар күрэхтэһии түмүгүн, уочуобуйа бааһылыттынан, тыа хаһаайыстыбатын управлениета, "Чурапчы" кооператива таһаардылар. Кыайыылаахтар улууска Тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрин күүгэр миэстэнилэр. Олор кимиэхтэрий?

НЭҺИЛИЭКТЭРГЭ

Бастакы группаҕа: бастакы миэстэни Одьулуун нэһилиэгэ (баһылык А. П. Старостин)— 293 тонна үүтү (103%), 18,6 тонна эти туттаран ылла, 2000 солк. харчынан бириэмийэлэннэ.

Иккис миэстэҕэ Хоптоҕо нэһилиэгэ (Н. М. Старостин)— 313 тонна үүтү (96 %), 18,1 тонна эти туттаран таҕыста, 1500 солк. харчынан бэлиэтэннэ.

Үһүс миэстэҕэ Чурапчы сэлиэннэтэ (М. Н. Саввина)— 237 тонна үүтү (46%), 22,6 тонна эти туттаран таҕыста, 1000 солк. харчынан бириэмийэлэннэ.

Иккис группаҕа: бастакы миэстэҕэ Хайахсыт нэһилиэгэ (И. И. Филиппов)— 226 тонна үүтү (140%), 10,8 тонна эти туттаран таҕыста, 2000 солк. харчынан бэлиэтэннэ.

Иккискэ Болтоно нэһилиэгэ (Г. Г. Лебедев)— 234 тонна үүтү (125%), 11,7 тонна эти туттаран таҕыста, 1500 солк. харчынан бириэмийэлэннэ.

Үһүс миэстэни Арыылаах нэһилиэгэ (С. С. Морфунов) — 164 тонна үүтү (130%), 7,2 тонна эти туттаран ылла, 1000 солк. харчынан бириэмийэлэннэ.

БААҺЫНАЙ ХАҺААЙЫСТЫБАЛАРЫГАР

Бастакы миэстэни Чакыртан " Туранчаах" хаһаайыстыба (салайаччы Н. П. Софронова)— 26 тонна үүтү туттаран ылла, 4 центнер соляркананан бириэмийэлэннэ.

Иккис миэстэҕэ Соловьевтан " Туолума" хаһаайыстыба (Х. С. Николаева) — 14 тонна үүтү туттаран таҕыста, 3 центнер соляркаҥы ылла.

Үһүс миэстэҕэ Мугудайтан " Кыттайбан" хаһаайыстыба (В. Д. Васильева) — 12 тонна үүтү туттаран таҕыста, электрическэй сэптэрээтэриэн бириэмийэлэннэ.

Төрдүскэ Арыылаахтан " Ыал " бааһынай хаһаайыстыбата (И. И. Барашков)— 9 тонна үүтү туттаран таҕыста, саҥыл тириитин ылла.

Бэҥис миэстэҕэ Бахсыттан " Наттаабай" хаһаайыстыба (С. П. Слепцов) — 8 тонна үүтү туттаран таҕыста, саҥыл тириитин ылла.

БИИРДИИЛЭЭН ЫАЛЛАРГА

Икки бастакы миэстэни Төлөйтөн Захаров Владимир Миронович 13 тонна уонна Арыылаахтан Манарова Ульяна Еремеевна 7 тонна үүтү туттаран ыллылар, иккиэн саҥыл тириитиэн бириэмийэлэннилэр.

Үс иккис миэстэлэри ыллылар: Чакыртан Филиппова Александра Афанасьевна 6,9 тонна, Хадаартан Андросова Дария Кирилловна 6,4 тонна уонна Чурапчы сэлиэннэтиттэн Местникова Дария Петровна 5,9 тонна үүтү туттаран, кинилэргэ биирдиилэригэр электрическэй сэплэрээтэр туттарылынна.

Түөрт үһүс миэстэлэри ыллылар:Болтоноттон Соловьев Петр Петрович 5,8 тонна, Кытаанахтан Андреева Зинаида Кирилловна 5,6 тонна, Хатылыттан Колесова Вера Константиновна 5,4 тонна, Сылантан Васильева Полина Петровна 4,5 тонна үүтү туттаран, кинилэргэ биирдиилэригэр сыаналаах бириис туттарылынна.

НЭҺИЛИЭКТЭР ҮҮТ ТАҺААЧЧЫЛАРЫГАР

Бу сүрүн быһаарылаах үлэҕэ биэс бастыҥнар аатаннылар: Соловьевтан Кондратьев Иван Захарович 171 тонна, Кытаанахтан Матвеев Илья Кононович 220 тонна, Мугудайтан Сивцев Владимир Михайлович 220 тонна, Одьулуунтан Савин Афанасий Афанасьевич 270 тонна, Болтоноттон Кривошапкин Петр Иванович 234 тонна үүтү таспыттарын иһин, биирдиилэригэр сыаналаах бириис туттарылынна.

АРЫЫ СЫАХТАРЫГАР

Бастакы миэстэни М. Е. Андреева маастардаах Чурапчы кинн завода 782 тонна үүтү астаан ылла, саҥыл тириитиэн бэлиэтэннэ.

Иккискэ А. Н. Родионова маастардаах Диринноҕо арыы сыаҕа 313 тонна үүтү астаан таҕыста, саҥыл тириитин ылла.

Үһүс миэстэни И. И. Барашкова маастардаах Бахсытаабы арыы сыаҕа 126 тонна үүтү тутан, астаан ылла, электрическэй сэплэрээтэриэн бириэмийэлэннэ.

НЭҺИЛИЭКТЭР ТҮӨЛБЭЛЭРИГЭР

Бастакы миэстэни, биирдии ыалынан таһаардахха, ортотунан 2,6 - лыы тонна үүтү туттарары ситиспит Кытаанахтан " Баһына" түөлбэ ылла, 1000 солк. харчынан бириэмийэлэннэ.

Иккискэ ыал аксыттан ортотунан 2,1 - дии тонна үүтү туттарары ситиспит Чакыртан " Алгыс " түөлбэ таҕыста,1000 солк. ылла.

Үһүс миэстэҕэ үүтү туттарыыга итти кордөрүүнү 1,5 - тии тоннаҕа тириэрдибит Хатылыттан " Харбала" түөлбэ таҕыста, эмиэ 1000 солк. харчынан бэлиэтэннэ.

XX - с үйэ түмүктүүр сылын үлэҕэ кыайыылаахтаннар, кинилэргэ биирдиилэригэр сыаналаах бириис рын эҕэрдэлибит!

Улуустаабы тыа хаһаайыстыбатын управлениета,
" Чурапчы " ТХП кооператива.

РЕСПУБЛИКАТААҺЫ КОНКУРСКА – "МААРЫКЧААН" МАҺАҺЫЫН

СР Правительстотын 2000 сыл сэтиннии 1 күнүнэҕи 1566 №-дээх "Хаачыстыба – XXI-с үйэ быһаарар фактора" диэн девизтээх "Саха Республикатыгар хаачыстыба нэдиэлэтин ыытыы туһунан" дьаһалыгар, СР Материальнай ресурсаларга, эргиэннэ, транспорка уонна сибээскэ министерстотын 2000 сыл алтыннны 27 күнүнэҕи 107 №-дээх бириказынигэр олоҕуран, улууска сэтиннии 8 күнүттэн ахсыннны 1 күнүгэр диэри маҕаһыыннар, общественнай аһылык тэриллэлэрин уонна рыноктар үлэлэрин көрүүгэ конкурс ыытылынна.

Конкурсу көрөр комиссия салайаччытынан улуустаабы экономика уонна прогноостааһын отделын началыкта Н.П.Попова, чилиэннэриэн отдел специалиһа А.Н.Макарова, санэпиднадзор кинин кылаабынай врача С.В.Готовцева, уоттан быыһыыр этэрээт начальника А.Н.Иванов, государственнай налоговай инспекция специалиһа В.Е.Александров, Маарыкчаанаабы ПО председателэ А.Г.Григорьева, Чурапчытаабы ПО председателин солбуйаччы П.Г.Сибиряков, Сыланнаабы ПО председателэ О.П.Монастырева, дьахтар предпринимателэр (ыалдаларын улуустаабы филиалын председателэ С.Н.Катакинова уонна "Маарыкчаан" телестудия директора Е.Д.Егоров үлэлээтилэр. Конкурска 26 чаһынай итиэннэ улуус потребобществоларыттан талыллыбыт маҕаһыыннар, 12 рынок, 3 общественнай аһылык тэриллэрэ көрүлүннүлэр.

Сэтиннии 9 күнүттэн 15 күнүгэр диэри потребобществолар маҕаһыыннарын көрүү түмүгэр "Маарыкчаан" (Маарыкчаанаабы ПО) "Улуус бастын продовольственнай маҕаһыына", "Хозтовары" (Маарыкчаанаабы ПО) "Бастын хаһаайыстыбаннай маҕаһыын" аатын ыллылар. "Талба" (Маарыкчаанаабы ПО) "Оҕо табаарыгар киэн ассортименын иһин", "Төлөй" (Маарыкчаанаабы ПО) "Күнүөрү тутуллар табаардарга киэн ассортименын иһин" итиэннэ "Чороон" (Сыланнаабы ПО) "Үгүс өнөлөрүн иһин" номинацияларга кыайыылааҕынан таҕыстылар. Оттон улуус рыноктарыттан чаһынай предприниматель Г.Г.Дасданча үс рынока үһүөн миэстэлэстилэр. Ол курдук, 1 №-дээх рынока бастын рынок аатын туох да мөккүөрэ суох ылла, 2 №-дээҕэ саамай чэпчэки сыаналаах рынок быһыытынан биллэрилиннэ, "Куохара" "бастын оҥоһуу иһин" номинация хаһаайыныынан буолла. Итини сэргэ С.Н.Катакинова "Илин эҥэр" рыноҕар "Чэпчэтэн атыылааһын уонна имигэс сыаналар иһин", "Уйгу" (Ф.С.Седалищева) "Оҕо табаарыгар киэн ассортименын иһин", "Дьүкээбил" (А.В.Шадрин) " Үрдүк таһымнаах хааччыйыы иһин" номинациллар ингэрилиннилэр.

Сэтиннии 22 күнүттэн 29 күнүгэр диэри общественнай аһылык тэриллэрин уонна чаһынай маҕаһыыннары көрүү түмүгүнэн "Сиинэр" (Г.К.Макаров) "Улуус бастын общественнай аһылыгын тэриллэтэ" номинацияҕа тэнньэҕин булбата, "Айан" (Г.К.Макаров) үрдүк таһымнаах хааччыйыы иһин анал номинацияҕа итиэннэ "Кулинарнай маҕаһыын" (Чурапчытаабы ПО) "Бүрдүк ас киэн ассортименын иһин" бириистээх миэстэлэргэ тигистилэр.

Чаһынай маҕаһыыннарга "Боотур" (Я.И.Сивцева) "Бастын чаһынай маҕаһыынынан", "Үрүҥ Күөл" (А.С.Давыдова) "Тыа сирин бастын чаһынай маҕаһыынынан" аатаннылар, "Виктория" (С.М.Дорофеева) саамай элбэх оонньуур көрүүгүн иһин бастынара буолла, "Автозапчасти" (И.Д.Захарова) "Саллаас чаас киэн ассортименын иһин", "Кэнчээри" (П.П.Саввин) "Хаһаайыстыбаннай табаарга киэн ассортименын иһин" номинациялар кыайыылаахтарынан буоллулар. "Сарҕылаана" (С.Н.Катакинова) саамай чэпчэки сыаналаах табаардаах маҕаһыын буолан анал номинацияҕа кыайыылааҕынан таҕыста.

Республикатаабы маҕаһыыннар конкурстарыгар улууспутуттан "Маарыкчаан" маҕаһыын кыттар чиэскэ тигистэ.

"СО" корр.

СЫЛЛАТА БЭРИЛЛЭР СТИПЕНДИЯЛАР

"Дьиҥнээх учуутал диэн—оҕолорго бэйэтин сүрэҕин бүүс-бүтүннүү биэрэр киһи" диэн В.А.Сухомлинскай этиитигэр толору сөп түбэһэр дьиҥнээх педагог П.Н.Федоров буолар.

Петр Николаевич С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар үөрэнэн, үлэлээбит. Туспаах үлэтигэр олус бэриниилээх, эппитиинэстээх, дирин биилээх, үтүө суобастаах, мааны майгылаах, кимиэхэ барытыгар эйэҕэс сыһыаннаах, суҕэйит бастына киһи этэ. "Киин үлэлиир кэмигэр учууталлар үлэларын систематын үөрэтти, оскуола иһинэҕи инспектированиены ыытыы саҕаламыта. Ыытыллыбыт үлэлэр түмүктэнэн, дьүүллэһиллэн иһэллэрэ. Ол түмүгэр уруоктар кедьүүстэрэ үрдэҕэбитэ. Педколлектив дьаныардаах үлэтинэн оҕо ылааска иккис сылын хаалыытын суох оноруу, үөрэх хаачыстыбатын үрдэтии бинир бастакынан быһаарылларыбыта",— диэн суруйар Саха АССР үтүөлээх учуутала Н.С.Соловьев.

Олох дьиэ кэргэнтэн саҕаланар. Петр Николаевич уонна Евдокия Гавриловна дойдуларыгар Хатылыга дьиэ-уот туттан быр-баччы олорон, оҕолорун улаатыннаран үөрэхтээх дьон оноорон нэһилиэктэригэр холобурга сылдьар ыал этилэр. Улахан уоллара Мухарян Петрович биллиилээх нейрохирург , медицинскэй наука кандидата, СР үтүөлээх ураһа. Улахан кыыстара Татьяна Петровна Дьокуускайга Генофонд департаменын отделын начальника. Кэргэнэ Вячеслав Павлович Карповтын уоллаах кыыс оҕолоохтор. Кыра кыыс Екатерина Петровна аҕатын утумнаан учуутал, Дьокуускайдааҕы Научнай кинн сүрүннүүр специалиһа. Кэргэнэ Андриан Тимофеевич Соловьевтуун үлэһит буолбут уоллаах кыыс оҕолоохтор. Кыра уол Дмитрий Петрович "Бочуот Знака" орденнаах юрист, нотариальнай контуора начальника, эмиэ үлэһит буолбут уоллаах кыыс оҕолоох. Маркел Петрович Тааттаҕа олорор, 13 оҕолоох улахан дьиэ кэргэн аҕата. Орто уол Николай Петрович Чурапчыга олорор, үөрэх управлениетын үлэһита, иккис оҕолоох ыал баһылыга. Кыыстара Клавдия Петровна доруобуйатынан мөлгөх эта, кинитэн билигин иккис үлэһит буолбут уоллаах кыыс баар.

Маннык бэртээхэй оҕолору иитэн, улаатыннаран ыал оҥортоохун ханнык баҕарар ыал баҕарар баҕата, дьоло. Бу бэйэтэ тутунан да кыайан кэмнэммэт орону иитии холобура буолар. П.Н.Федоров РФ норуотун үөрэхтиитин туйгуна, сэрии, үлэ ветерана, үгүс медаллар кавалердара этэ. Кинн тереллут уонна үөрэппит ыччаттарыгар умнуллубат суолу-иһи хаалларбыта. Бу олоххо сэдахтик көрсүллэн аайар дьиҥнээх учууталы кинн такайыытынан дьоһун дьон буолбут оҕолоро аатын үйэтитэр сыаллаах, олохсуйбут, үлэлээбит сиригэр Хатылы орто оскуолатыгар сылын ахсын бэриллэр стипендиалары олохтоотулар. Стипендиялар оскуоланы бүтүрэр үс бастын үөрэнээччигэ уонна биир учууталга ананаллар.

2000 сылга П.Н.Федоров аатынан стипендияны ылар чиэскэ тигистилэр: алын кылаас учуутала А.Д.Чочобутова, 11-с кылаас үөрэнээччилэрэ Туйаара Николаева, Лия Дорогунова, 9 кылаас үөрэнээччитэ Валера Павлущкай.

Оттон нэһилиэк торут олохтоҕо С.З.Собакин II аатынан сылга биирдэ бэриллэр стипендияны кыыһа , СР Тыа хаһаайыстыбатын уонна сүөтүөпка министерстотын кылаабынай бухгалтера М.С.Анемподистова олохтоого. Бу стипендияны ылар чиэскэ 11-с кылаас үөрэнээччитэ Аня Собакина тигистэ.

Лера ДЬЯЧКОВСКАЯ, Хатылы.

СПОРТ СОНУННАРА

СААХЫМАТ ЧЕМПИОНАТА

Биллэрин курдук, СР Президеңэ М.Е. Николаев спорт сайдыытыгар ахсаабат кыһаныытын уурар. Ол бирэ туоһутунан кини дьаһалынан быйыл күүһүн 10 тыһ. саахыматы уонна 10 тыһ. саахымат чаҥытын оскуолаларга түнэтии буолла. Онтон бириги улууспутугар 300 саахымат аҕалыллан тарҕатылынна. Сотору чаҥы кэлиэхтээх.

Саахыматынан дьарыктаныы оҕо толкуйдуур, ырыгалыыр (анализтыыр) дьоҕурун үрдэтэрэ, дьиссиплинэтин туһсарара, ол түмүгэр үөрэҕэр ситиһиилэрэ олоҕунан дакаастанна. Аан дойду үрдүнэн саахымат тургэнник сайдан иһэр. Сорох дойдуларга, холобур, Испанияҕа, Польшаҕа, оскуолаларга предмет быһыытынан үөрэппиттэрэ ыраатта. Чугастыы Калмыкияҕа, Аан дойдутаабы саахымат федерацыятын президеңэ Кирсан Илюмжинов салайар республикатыгар, саахыматы сайыннарыыга олус улахан суолта бэриллэн, билигин оҕолорго эмиэ оскуолаҕа программаҕа киирэн уруокка үөрэтиллэр.

Бириги улууспутугар эһиилгэттэн оскуолаҕа предмет быһыытынан киллэриллэрэ былааннанар. Бу үтүө дьыалалар, кэскиллэр саахыматы таптаччылар сааналарын кэтэхтүлэр, сэргэхситтилэр. Кэлэр сайдыылаах үйэлэргэ саахыматы сатаан оонньоотун, кининэн дьарыктаныы хас биирдии киһи олоҕу кытта тэннэ хаамыытын мэктиэтинэн буолар кыахтанна.

Бу дьаһаллар ыхханнарыгар уйдаран, улуус быйылгы саахымакка чемпионата үрдүк таһымнаах ыытылынна. Онно хаһаанны да сыллааҕар элбэх оонньоочу—12 сааһыттан 82 сааһыгар диэри 49 саахыматчыт кытынна. Саамай эдэрбит—Хадаартан улуус дьахталларын хас да төгүллэх чемпионката А.С.Давыдова уола Гоша уонна кырдьаҕаспыт—улуус саахыматын аксакала Д.С.Постников. Иккиэн даҕаны бэрэ оонньооннор Гоша 4, Дмитрий Сергеевич 4,5 очкону ылан элбэх оонньоочуну кэнилэригэр хааллардылар.

Күрэхтэһии тоҕус турдаах швейцарскай системанан ыытылынна. Түмүккэ Хатылы орто оскуолатын уон биирис кылааһын үөрэнээччитэ, улууспут иккис эрэлэ Сеня Кривошапкин 8,5 очконы ылан эрэллэхтик бастаата. Кинилэн иккиэн очконан хаалан түөрт киһи ким урут туспутун коэффициеннаан быһаарыы буолла. Онно 2-3-с миэстэлэри Н.Е.Давыдов (Хадаар) уонна П.С.Ноев (Чурапчы сэл.) ылбыннылар, оттон төрдүс миэстэни П.С.Васильев (Чакыр), бэсис Г.Н.Аммосов (Хатылы) ылылар.

Быйылгы күрэхтэһиигэ чемпиону тэнэ маннайгы лигаҕа ким киириэхтээҕэ быһаарылынна. Барыта 14 саахыматчыт киирэрэ былааннаммыта. Онон, үөһээ ахтыллыбыттары таһынан, В.Г.Федоров, П.К.Дорофеев, Г.Э.Кузьмин, М.М.Старостин, Г.Ф.Егоров, Г.Г.Луковцев, В.Н.Константинов, П.Е.Старостин уонна Хатылы оҕото Ганя Захаров таҕыстылар. Эйиилги чемпионакка кинилэр оонньуур буоллулар. Оттон испытаакка киирбэтэхтэр иккис лигаҕа күрэхтэһиэхтэрэ.

Дьахталларга I миэстэни Хатылы үөрэнээччитэ Паша Алексеева ылан үөрдэ, оттон улуустаабы гимназия үөрэнээччилэрэ Маша Николаева уонна Саша Аржакова 2-3 с. буоллулар. 60-тан үөһээ саастаах оонньоочуларга П.С.Ноев бастаата, П.К. Дорофеев иккис, М.М.Старостин үһүс миэстэлэннилэр.

Күрэхтэһии кэнниттэн саахымат федерацыятын чилиэнэ П.К.Дорофеев председателлээх уопсай мунньах ыытылынна. Онно күрэхтэһии сыллаабы былаанын туһунан кэпсэтии барда. Кэлэр 2001 сылга республика, улуус күүстээх оонньоочулара Николай, Иван Андреевич Никитиннэр мемориалларын кандидатскай баллаах ыытарга этии киирдэ. Тэрээһиннэ көмөлөһөргө Никитиннэр төрөөбүт нэһиликэтэрин Хайахсыт дьаһалтатын тардарга сааналар этиллиннилэр. Улуустаабы саахымат федерациятыгар (предс. В.И.Новгородов) көмөлөһөргө биэс киһилээх сэбиэт тэрилиннэ. Онно Хадаартан Н.Е.Давыдов, Кытаанахтан Н.Е.Макаров, Хатыыттан И.Л.Говоров, Чурапчыттан М.М.Старостин уонна П.К.Дорофеев талыллыннылар.

Сүрүн күрэхтэһии кэнниттэн блиц-турнирга ким бастыырыгар официальнайа суох күрэх буолла. Онно быйылгы чемпион Сеня Кривошапкин эрэлээхтик бастаан, улууска бүгүнгү күннээккэ саамай күүстээх оонньоочу буоларын ессе төгүл бигэргэттэ. Биллэрин курдук, быйыл сайын ыытыллыбыт "Азия оҕолоро" аан дойдутаабы иккис спортивнай оонньууларыгар Сеня тэрээһин сатаҕайыттан кыайан кыттыбатаҕа. Ону саахыматчыттар улуустаабы спорткомитет салалтатын үлэтин итэҕэйиэн сыаналаатылар итиннэ инникитин ыытыллар күрэхтэһиилэргэ спортсменнары кытыннарыыга болҕомтону күүһүрдэргэ этиллэр.

Гавриил ЕГОРОВ.

Чурапчы сэл.

ВАСИЛИЙ ГОГОЛЕВ БИРИИҺИГЭР

Ахсынньы 1–3 күннэригэр улууска 1984–1985 уонна 1986–1987 сс. төрүөх уолаттар ортолорутар көнүл туттууга В. Гоголев бириитигэр республикатаабы турнир 9-с төгүлүн ыытылынна. Онно араас сирдэртэн 252 эдэр бөҕөс күрэхтэстилэр. Бу күрэхтэһии сыалы-соруга: итинник саастаахтарга сүүмэрдэммит составы талыы, эрчийэр сборгарга ыытыыларга, 2001 сылга России күрэхтэһиилэригэр кыттыыга бэлэмнээнии.

Турнир түмүгүнэн 1986–1987 сс. төрүөхтэргэ саамай кыра ыйааһынтан I, II, III миэстэлэри Беляев Владик, Челбердинов Эрчим, Флегонтов Вова ылылар. 38 кг чемпион медалын Сивцев Кеша кэттэ, 41 кг Дормидонтов Денис, 44 кг Попов Алеша иккис миэстэ буолары ситистилэр. 47 кг Адамов Валентин I миэстэни ылла уонна "Кыайыыга дьулуурун иһин" бириис хаһаайынынан буолла. Бу барыы ЧРОСИО үөрэнээччилэрэ.

1984–1985 сс. төрүөхтэргэ көрдөрүүбүт сэмэй соҕус. Манна ордук үчүгэйдик Олимпийскай эрэл училищетын уолаттара кытыннылар. Бириги интернат-оскуолабыттан 46 кг Яковскай Афоня I миэстэлэннэ, кини "Азия оҕолоро" аан дойдутаабы турнир чемпионун уонна призердарын кэннигэр [illegible]лартаата, 58 кг II миэстэҕэ Олесов Дима таҕыста.

Бу күрэхтэһиигэ анал бириитин олохтообут тэрилтэлэргэ уонна чааһынай предпринимателлэргэ хаһыат нөҥүө махталбытын тиэрдэбит.

Аныгыс В. Гоголев бириитин кобүөрэ эмиэ Чурапчыга тэлгэнэрэ былааннанар. Барыы тэрилтэлэр салайаччыларын 10-с үбүлүөйүнэй күрэхтэһиини оссо үчүгэй тэрээһиниэхтик ыытарга көмөлөһүүгэр ыытырабыт.

Т. СТАСОВА,
тренер-методист.

СПОРТИВНАЙ ОСКУОЛАҔА

Үөрэх управлениетын иһиннээҕи Оҕо спортивнай оскуолатын (ДЮСШ) үөрэнээччилэрэ бу үөрэх дьылыгар киирэн баран хас даҕаны улахан күрэхтэһиилэргэ кыттыылар.

Алтынньы 7–8 күннэригэр Алдан куоратыгар "Күүстээхтэр күрэхтэрэ" диэн хайыһар күрэхтэһиитигэр спортивнай оскуола Кытаанахтаабы уонна Чыаллараатаабы филиалларын 10 үөрэнээччитэ тиийэн кыттыылар. Чыаллараттан эмиэ хайыһар отделениетын бизэ-үөрэнээччитэ Амма улууһун Алтаныгар күһүннүү күрэхтэһиигэ сэтинньи 11–12 күннэригэр тренер К. М. Тимофеев салалтатынан кыттыыны ылылар. Кинилэртэн густаах дистанцияларыгар Ася Мохначевская бастакы, Ксения Азбукина үһүс, Миша Пестряков иккис миэстэлэннилэр.

x x x

Сэтинньи 2–7 күннэригэр Нерюнгри куорат төрүттэммитэ 25 сыла туолуутугар анаммыт республикатаабы аһаҕас күрэхтэһиигэ остуол теннииһин отделениетын 5 үөрэнээччитэ тренер С. Н. Башарина салалтатынан күрэхтэстилэр. Бу улахан дьон күрэхтэһийтигэр эдэр спортсменкаларбыт үчүгэйдик кыттыылар. Чурапчы орто оскуолатын ахсыс кылааһын үөрэнээччитэ Лена Местникова финалга тахсан күрэс былдьаста.

x x x

Сэтинньи 9–10 күннэригэр остуол теннииһигэр Чурапчы сэлиэниэтин А. К. Софронов аатынан саалатыгар остуол теннииһигэр классификационнай турнир ыытылынна. Итиннэ Хайахсыт, Дирин, Чурапчы орто оскуолаларыттан уонна улуустаабы гимназияттан барыта 28 оҕо кыттынна. Аҕыс үөрэнээччи иккис юношескай разряд нуорматын толордулар.

x x x

Сэтинньи 9–10 күннэригэр волейболга "Сезон аһыллыыта" аһаҕас турнир буолла. Кыргыттарга, уолаттарга алталыы хамаанда күрэхтэстэ. Кыргыттарга бастакы миэстэни интернат-оскуола, иккиһи Чурапчы орто оскуолатын бастакы хамаандатын, үсүһү гимназия спортсменнара ылылар. Уолаттарга бастакыны—гимназия, иккиһи—Амма орто оскуолата, үсүһү—Чурапчы орто оскуолата.

x x x

Сэтинньи 17–18 күннэригэр улуус үөрэнээччилэрич остуол теннииһигэр биирдиилээн уонна хамаандаттан бастыыр иһин күрэхтэһиилэригэр барыта 14 хамаандаттан 74 оҕо күрэхтэстэ. Хамааннаан бастакы миэстэни Чурапчы орто оскуолата ылла, иккискэ Хайахсыт орто оскуолата таҕыста, үһүс миэстэҕэ—гимназия спортсменнара. Уолаттарга Сережа Турантаев бастакы (ЧОО), Саша Ноев иккис (гимназия), Женя Заболоцкай (ЧОО) үһүс миэстэлэннилэр.

x x x

Мас тардыһыытыгар отделение 4 үөрэнээччитэ тренер М. П. Догордуров салалтатынан Мэҥэ-Хаҥалас Төхтүрүгэр "Саҥа аттар" диэн республикатаабы турнирга кыттыылар. Итиннэ Володя Кривошапкин, Сеня Ыракыев улахан дьоҥҥо аан маннай кыттан иккиэн төрдүс миэстэ буолбуттарын бэлиэтиир наадалаах. Саша Ноговицын, Коля Сивцев эмиэ куһаҕана суохтук киристилэр.

x x x

Оҕо спортивнай оскуолатын буулдьанан ытыыга Мугудайдаабы филиалын үөрэнээччилэрэ Нарыйа Жергина уонна Ваня Терютин тренер И. С. Захаров салалтатынан Самара куоракка Россия күрэхтэһиитигэр кыттан кэллилэр. Нарыйа Жергина икки көрүнтэ үһүс миэстэлэри ылла.

В. ДЬЯКОНОВ,
оҕо спортивнай оскуолатын директора.

ТАБААРЫСТЫЫ КӨРСҮҺҮҮ

Бириги Амма улууһун Сулҕаччы нэһилиэгэр волейболга иккки хамааннаан—эр дьоҥҥо уонна дьахталларга күрэхтэһэн кэллибит.

Амма улууһун чемпионун Сулҕаччы сүүмэрдэммит хамаандатын кытары тыгаһыннаах киирсиигэ билиги эр дьоҥҥо хамаандабыт басталаата, оттон кыргыттарбыт иккис буоллулар. Уолаттарбыт чахчы да таксылаахтык оонньоотулар. Саамай саастаах оонньоочубут Михаил Дьячковскай, улуус сүүмэрдэммит хамаандатыгар күрэхтэспит Никита Кузьмин саамай чулуу оонньоочуларынан буоллулар. Афанасий Дьячковскай мэтэчиги ойон тахса-тахса бэрэннник оксуталаан, Василий Ефремов сытыытык быһан, Семен Собакин соһуччу туһутэлэан чахчы да сытыы, чаҕылхай туһэннэри көрдөрдүлэр. Оттон Гаврил Сергеев хамаанда саамай "тонкай оонньоочутунан" биллиннэ ылла. Мындаҕаайы орто оскуолатын уон биирис кылааһын үөрэнээччитэ Петя Попов саамай эппиэттээх бэстилиэнэй мэтэчиги батары баттаан хамаандатыгар кыайыыны аҕалла. Хамаанда бу чаҕылхай оонньуутугар эльбэхтэ эрчийбит-такайбыт, сүбэлээн-амалаан илдьэ сылдьыбыт оскуола физукультураҕа учуутала В.Н.Кожуров үлэтин түмүгэ көҥүннэ.

Урукку сыллартан олохсуйбут үтүө үгэс ситимин быспакка, быйыл эмиэ баран күрэхтэһэн кэлиибитигэр нэһилиэктит дьаһалтатын баһылыгар И.Г.Кожуровка уонна эргиэн тэрилтэтин суоттарыгар В.И.Диодоровка махталбыт улахан. Инникитин волейболистарбыт мэлдьитин бу курдук кыайыы көтөллөнөн "Мындаҕаайы сүүмэрдэммит хамаандата дуо?" дэтэк республикаҕа тиийэ биллэригэр баҕарабыт.

Роман ДЬЯЧКОВСКАЙ,
ыччат лидерэ.

Мындаҕаайы.

Кытаанах нэһилиэгиттэн төрүттээх бастакы кыһыл партизан, большевик, коммунист Парфенов И.И. төрөөбүтэ бу ыйга 100 сылын туолар

СЫРДЫК МӨРСҮӨНЭ МӘЛДЬИ СҮРЭХПИТИГЭР

Киһиэхэ төрөппүт нийэтиттэн-аҕатыттан ордук күндүттэн-күнду арааһа суоҕа буолуо. Саамай чугас уонна истиҥ дьоммут биһигини күн сирин көрдөрөн сүрэхтэрин сылаанынан биэбэйдээн киһи-хара оҥордохторо. Кинилэр сырдык-ыраас мөрсүөннэрэ курдуттэн-мин хараҕар бу баардыы көстөллөр, олоҕум бары кэрчиктэригэр сирдиир-ыйар сулус буолаллар.

Аҕабыт биһиэхэ мөлдьитин мөккүһүллүбэт авторитет этэ. Кини ону бэйэтин духовнай сайдыытынан ситиһэрэ, хаһан даҕаны куолаһын соноток, мөдөнэтэн дьарыйбат буолара, ис дуоһатынан, олоҕу билэриэн, дьоннго-үлэҕэ сыһыанынан холобур көрдөрөн үөрэтэрэ. Эдэри кытары эдэр, кырдьаҕаһы кытары кырдьаҕас, хайа баҕарар обществоҕа, дьон-сэргэ ортотугар биир уопсай тылы буларынан уратылааҕа. Олус аккуратнай, чэбэр, ыраас киһи этэ. Көстүүмэ төһө да эргэтин иһин, куруук өтүүктэммит, салпыкыта кичэллээхтик ыраастаммыт буолара, мөлдьи хаалтыстаах сылдьарын сөбүлүүрэ. Истин доҕотторунан: Дмитрий Дьячковскай, Дмитрий Попов, Василий Собакин, Василий Харитонов, Дмитрий Карсакаев уонна да элбэх үтүөкэннээх, эмиэ бэйэтин курдук сүрдээх үлэһит, бэриниклээх, эпириэтинэстээх дьоннор, дьиҥнээх коммунист-ленинецтэр этилэр.

Аҕам аан дойду, куурса литературатын классиктарын сэргэ саха суруйаачыларыттан Өксөкүлээх Өлөксөй, А.Софронов, Н.Неустроев, П.Ойуунускай, Амма Аччыгыйа, Күн Дьирибинэ, Эллэй, Болот Боотур айымныыларын олус үмсүгүйан, себүлээн, тарта-ран аҕаара. Миигин куруутун бэйэтин кытары илдьэ сылдьара, айылҕаҕа, тыаҕа, оннооҕор куска саалаҥа бардаҕына хаалларбат этэ. Тозовкаҥы сүгэн, ыты быалаан тутан барсарым, күнү оттон, талахтан уугa таһааран биэрэрим. Сыннаалан кэмнэр хонууга сыр-сыаккалаһа ооннуурбут этэ даҕаны, хаһан да аҕабын сүүрэн куоппатаҕым, ол үрдүнэн кини миигин "тургэнник, үчүгэйдик сүүрүн, кытыгыраскын" диэн хайгыыра. Идэтинэн төһө да педагог буолбатаҕын иннигэр, миэхэ дьиҥнээх талаанньаах учуутал этэ. Биирдэ, иккис кылааска үөрэнэ сырыттахпына, коммунальнай дьиэбит куукунатыгар иҥит суйа турдахпына ыалбыт кыыстара кэлэн дьонноро атыыласпыт сабыс-сака куукулатын көрдөрдө. Мин ону сэнээрбэхэ үлэлии турдум. Ону аҕам көрбүт этэ уонна: "Кыысчаанньам, эн хайдах дьоҥно болҕомтото суохху-нуй, ити оҕо төһөлөөх үөрэн-көтөн кэлэн, эйиэхэ куукулатын көрдөрбүтэ буолуой, ону эн сэнээрбэтиҥ, тугу даҕаны эппэтиҥ. Ити оҕо барахсан төһө эрэ хомойдо-хоргута буолла..."—диэбитэ. Итинник аҕам атын дьон кыһалҕатын-үөрүүтүн өйдүүрбүн үөрэппитэ. Өссө биир холобур. Төрдүс кылааска үөрэнэ сылдьан оскуолаҕа, кылааспар туох буолбутун барытын кэпсиирим. Биирдэ оннук кэпсээбиппэр, олорбохтуу түһэн баран: "Эн сиэркилэҕэ маарыннаама, кини туох баарынан үчүгэйин-нуйаҕаны барытын көрдөрөр. Кини буоллаҕына өйдөөн санарыахтаах. Эбэтэр эн бу кэпсиириҥ атын киһиэхэ интэриэһиэйэ суох буолуон сөп",—диэбитэ. Бэйиэ кылааска үөрэнэ сылдьан аҕам бэйэтин бииргэ үлэлиир дьонун, Үрдүкү Суут үлэһиттэрин, кытары бир кэпсэтиигэ: "Дьону кытары болҕомтолоохтук, сөптөөхтүк сыһыаннаһыахха, хас биирдии киһиэхэ күүс булуохха наада,"—диэн эпп-ирдэ, иккис кылааска үөрэнэ сырыттахпына, коммунальнай дьиэбит куукунатыгар иҥит суйа турдахпына ыалбыт кыыстара кэлэн дьонноро атыыласпыт сабыс-сака куукулатын көрдөрдө. Мин ону сэнээрбэхэ үлэлии турдум. Ону аҕам көрбүт этэ уонна: "Кыысчаанньам, эн хайдах дьоҥно болҕомтото суохху-нуй, ити оҕо төһөлөөх үөрэн-көтөн кэлэн, эйиэхэ куукулатын көрдөрбүтэ буолуой, ону эн сэнээрбэтиҥ, тугу даҕаны эппэтиҥ. Ити оҕо барахсан төһө эрэ хомойдо-хоргута буолла..."—диэбитэ. Итинник аҕам атын дьон кыһалҕатын-үөрүүтүн өйдүүрбүн үөрэппитэ. Өссө биир холобур. Төрдүс кылааска үөрэнэ сылдьан оскуолаҕа, кылааспар туох буолбутун барытын кэпсиирим. Биирдэ оннук кэпсээбиппэр, олорбохтуу түһэн баран: "Эн сиэркилэҕэ маарыннаама, кини туох баарынан үчүгэйин-нуйаҕаны барытын көрдөрөр. Кини буоллаҕына өйдөөн санарыахтаах. Эбэтэр эн бу кэпсиириҥ атын киһиэхэ интэриэһиэйэ суох буолуон сөп",—диэбитэ. Бэйиэ кылааска үөрэнэ сылдьан аҕам бэйэтин бииргэ үлэлиир дьонун, Үрдүкү Суут үлэһиттэрин, кытары бир кэпсэтиигэ: "Дьону кытары болҕомтолоохтук, сөптөөхтүк сыһыаннаһыахха, хас биирдии киһиэхэ күүс булуохха наада,"—диэн эпп-

Кытаанах нэһилиэгэр маннайгы үөрэхтээхтэр, маннайгы комсомолецтар, коммунистар уонна колхознай-совхознай үлэ активистара, тэрийээччилэрэ төбүс эдэр -нэгэнэ дьоннор бааллара. Кинилэр албан, ааттара, дьоҥун сурахтара, үтүө сабыдыаллара оччотооҕу көлүөнэ дьон өйдөрүгэр-сэҥээриҥнэригэр сүппэттик инэн хаалбыттара.

Кинилэр кимнээх этилэрий?

Иван Иванович Парфенов, Дмитрий Николаевич Дьячковскай, Иван Иванович Митрофанов, Павел Яковлев, Спиридон Тихонович Собакин, Иван Иванович Кононов, Никифор Романович Миронов, Иван Романович Данилов, Василий Чепалов.

Оччолорго кини улуустартан Чурапчыта эрэ соҕотох икки кылаастаах церковнай-приходской оскуола баара, бу ыччаттар онно үөрэнэн нууччалыы аҕаарсуйуар буолбуттара, норуоттан тахсыбыт бастакы үөрэхтээх дьоннорунан буолбуттара. Бу кэмнэ соҕуруу Россияҕа олуннуутааҕы, сэтиньиэтэҕи революциллар буолбуттара, онтон салгын үс сыл устатыгар гражданскай сэрии саҕаламмыта, элбэх хаан тохтубута, олох-дьаһах үрдүлиннибитэ. Саха сиригэр адмирал Колчак, генерал Каппель армиялэрин тобохторо генерал Пепеляев, корнет Коробейников олохтоох баайдарга тирэҕирэн, аҕа уолун, убан бырааттын утары сэриилэһэллэрин күөртэбиттэрэ. Саха дьаҕарыттан тахсыбыт үөрэхтээх уоллаттар, ол иҥигэр Кытаанах нэһилиэгин тоҕус чуолуу ыччаттара, норуот бырааһын олох тоохуйун иҥин кыһылларгa кыттыһан сэриилэспиттэрэ, тылбаасчыт, сирдьит, разведчик, командир быһыытынан сылдьыбыттара. Үгүс хаһыытыылар кэнниэриттэн үрүҥнэр этэрэттэрэ үрдүлэн куота - саха сыруттахтарына эйэлэһии-туйсуу политиката ыытыллан бэринэн, саалары-сэптэрин ууран биэрбиттэрэ. Саха сиригэр гражданскай сэрии бүтэн эйэлээх норуот бырааһа олохтомнута.

1923 сыл күүнэ, бурдук быыытын үгэнэ. Ийэм Арҕас диэн сайылык солоохуунуттан дьахталлардыын бурдук быһа сыруттахтарына чугас дүөдьэ саа тыаһаабыт. Ийэм "оҕолорбун бандьыыттар сиэтэхтэрэ" диэн үлэтин бырааҕат, диэтин диэки ыстаммыт, киннии батыһан дьүөгэлэрэ сырсыбыттар. Ити кэмнэ биһиги, оҕолор, соҕуруу диэкиттэн уонча саалаах дьоннор иҥэллэрин көрөн, куттанан, диэбитигэр сүүрэн киирэн ким орон анныгар, ким үгэкиэ, ким хотон долборугар састыбыт. Өр сытан хатастибит, арай ким да балаҕамнытыгар киирбэт. Уу-чуумпу. Мин туруйбатым, үгэхпиттэн үөмэн тахсан хаҥаны сэгэтэн көөртүм саллаттарым саалары ураһа курдук туруору өйөнөрбүттэр, бэйэлэрэ сиргэ чемехтоһон олороллор, күө-дьаа кэпсэтэллэр, күлсэллэр...Көрбөхтөөн баран таһырдьа тахсабын. Дьон быыытын биир эдэр киһи туран миэхэ чугаһаага.

—Куттаныма-куттаныма. Петяҥын дуу?

—Ыык,—диибин.

—Улаатан эрэр эбиккин, сааһын хаһын буолла?

—Алтам.

—Мин убайын Уйбаан кытаанахтык ойдөөн хаалбытым уонна кэннинэ оскуолаҕа үлэлиирбэр мэлдьи өйдөөн кэлэрим. Кэлин ыалдьан биһигини: көргэнин, түөрт оҕотун ньиэрэ тылбааһынан дьарыктаммыта. Суорун Омоллоон "Айаалын" нууччалыы санарпыта, М.Алигер остуоруйаларын уо.д.а. айымныылары сахалыы тылбаастаабыта. Онно мин кини тылбаастарын харатыттан үрүҥэр талааарым, "буочарын үчүгэй, сыыһата суох суруйаҕын" диэн хайгыыра. Ийэбитигэр сүрдээх харыстаалаахтык, болҕомтолоохтук сыһыаннаһара "оҕону иитиигэ төрөппүттэр иккиэн бир суолу тутуһуохтаахтар" диирэ. Кини сырдык ырата "оҕолорбут үөрэхтээх дьон буолуохтаахтар, оччоҕо үчүгэй, дьиҥнээх толоруттан толору олоҕу олоруохтаах" диирэ. Биһиги ийэбит бэйэтин кэмигэр эмиэ чаҕылхай киһи этэ. Сэбиэскэй былаас маннайгы сылларыгар "дьахталлар хамсаһыннара" диэн общественнай үлэни олохтоохуунга актыыбынай кыттыыны ылбыта. Бэйэтэ оскуола боруогун атыллаабатах эрээри, маннай ликбезкэ, кэлин бүттүүн альн үөрэхтээһиҥ оскуолатын бүтэрэн аҕаар-суруйар буолбута. Кини аҕатын—Чурапчы бир биллиилээх киһитин, самодеятельнай художник Иннокентий Сивцев -Мытыйыкаанны утумнаан,уус тарбахтааҕа, дэгиттэр инстэнньэт этэ, наада буоллаҕына уһанара даҕаны, туох да хара үлэттэн толлон турбата. Иннэ гынан, биһигини барыбытын үрдүк үөрэхтээх үлэһит дьон оҥортоон атахлыгыгар туруорбута, олох кэҥэ аартыгар укта-нэрбитэ. Онон аҕабыт кэриэс тылларын толорбута. Аҕам 1947 сыл ахсынньы 24 күнүгэр ыарахан ыарыыттан өлбүтэ, ынуоҕун Чурапчыга "Кыһыл могилаҕа" кистэбиттэрэ. Аҕыс эдэр сааһыгар олохтон барбыта, бүтүн олоҕун биллиитин-көрүүтүн, күүһүн-уоҕун Саха сиригэр Сэбиэскэй былаас олохтонуутугар анаабыта, социализмы тутуу, Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии, норуот саҥаайыстыбатын чөлүгэр түһэрин сылларыгар бэйэтин харыстаммакка туран үлэлээбитэ.

Дьэ, итинник дьон этилэр мин төрөппүттэрим. Мин, биһиги итинник дьоннооох буоламмыт бэйэбитин дьоллооҕунан аҕыйахтык уонна кинилэр курдук дьоннор сир үрдүгэр элбэхтэригэр баҕарабыт.

Октябрина ПАРФЕНОВА–КОНСТАНТИНОВА,
РСФСР үөрэҕириитин туйгуна,
тыыл уонна педагогическай үлэ ветерана.

Дьокуускай куорат.

ҮТҮӨ ААТА УМНУЛЛУБАТ

И.И.Парфенов Кытаанах нэһилиэгэр дьаданы баайынай кэргэнигэр күн сирин көрбүтэ. Кыра эрдэҕиттэн сытыы-хотуу, билигэ тардыһар уолчаан революция иннигэр үс сыллаах церковнай-приходской оскуоланы, онтон Чурапчыга түөрт кылаастаах үрдүкү начальнай училищены бүтэрбитэ. Ол кэнниттэн Дьокуускайга педтехникумна үөрэнэн иҥэн сэриигэ барбыта, сэбиэскэй кэмнэ Москваҕаҕа Коммунистическай университеты бүтэрбитэ.

Мин Иван Ивановичпыт кыра эрдэхпиттэн көрөн уонна аҕам кэпсиринэн билэрим, Аҕаларбыт оскуолаҕа биирдэ үөрэнэн, кыраларыттан табаарыстыы этилэрэ. Дьонум хамдьаа куораккa киирдэхтэринэ, мөлдьитин юнкилэргэ түһэллэрэ, онон ийэм Парфеновтар нийэлэрэ Кэтириистиин ыкса билсэн дуоҕэлиилэрэ.1943 сыллаах сайын Иван Иванович Чурапчыга кэлэ сылдьыыбыта. Оччолорго сэрии сылларыгар уоппуска эниин диэн суоҕа, онон ,бука, үлэтиэн командировкаҕа кэлэ сылдьыбыт буолуохтаах. Дьонум Дирин Атакка сайылаан олороллоро, онно киэҥэлик Иван Иванович ыгыыр атынан тиийэн кэллэ. Чэйдээбиттэрэ, уһуннук тугу эрэ кэпсэтэллэрэ, мин оччотооҕута кыра бэдик сэҥэртэйин ис хоһоонугар болҕойбот этим. Чэйдээн бүтэн баран, аҕам атын ыҥырдаан ыалдытын Харбалааҕа диэри атаарбыта, онно мин мэҥэстэн барсыбытым. Аара суолу быһа кэпсэтэллэрин салгыы испиттэрэ, сороҕор нууччалыы тылга көпөлөрө. Сэрии кэннитэн аҕалара өлөн, Кэтириис түөрт оҕотунун анардас хаалан оҕолорун бэйэтэ иитиппитэ, үөрэттэрбитэ. Оччолорго сай ахсын Чурапчыга сайылыыллара, үксүгэр Күрдьэх Куппукка олороллоро. Биир сайын Аарах сайылыкка олордохторуна, ол, арааһа, 1948 сыллаахха эбитэ буолуо, Биттики диэкиттэн тыа умайан кэлэн Кэтириистээх балаҕаннарын былдьыы сыспыта, уоту барыы көмөлөөн умуруорбуппут. Кэтириис оҕолорун Октябринаны, Розаны, Люцияны уонна Кешаны кыра эрдэхтэриттэн билэрим.1949 сыллаахха Октябрина Дьокуускайдааҕы рабфаҕы, мин техникуму бүтэрэн тахсыбыт сайыммытыгар Кэтириис, аныгылыы сиэриэн аттахха, диплом суруйуутун тэрийбитэ. Мин дьонум ыарытыйан "уоланнар барбаттылар, миигин ыыттылар. Онно дьиэлэхтэр Өруунэ, Өлөөнө Дьоскуоскайдар, дьукаахтара Балаайа баалларын ейдүүбүн. Кэтириис бэйэтин этиитигэр "билиннэ бирэмэҕэ хайаан да үрдүк үөрэхтээх эрэ дьон үчүгэйдик олоруохтара" диэбитэ. Ону билиҥ-гэннэ диэри умнубакка ейдүү сылдьабын уонна сүрдээҕин да сөпкө эппит эбит дии саныыбын. Ити кинилэр Иван Ивановичтыын сырдык ыралара эбит. Күүгүнүгэр Октябрина пединститутуна үөрэнэ киирбитэ, мин Булуугa улэлии барбытым, онтон армияҕа ыҥырыллыыбытым. Кэннинэ Кэтириис сүбэтинэн анал үрдүк үөрэҕи бүтэрэн сокуон эйгэтигэр үлэлээбитим.

Иван Иванович Парфенов төрөөбүтэ 100 сыла туоларынан төрөөбүт-үөскээбит Кытаанаҕын нэһилиэгин, үөрэммиттэлээччилэт Чурапчытын улуусун дьоно-сэргэтэ кини аатын үйэтитэргэ дьоһуннаах ейдэбүннэхтэри оноруохтара диэн эрэнэбин.

Сидор ПОПОВ,
Жатай бөһүөлэгин
бочуоттаах гражданина.

КИНИЛЭР МАҢНАЙГЫ ЭТИЛЭР

Кытаанах нэһилиэгэр маннайгы үөрэхтээхтэр, маннайгы комсомолецтар, коммунистар уонна колхознай-совхознай үлэ активистара, тэрийээччилэрэ төбүс эдэр -нэгэнэ дьоннор бааллара. Кинилэр албан, ааттара, дьоҥун сурахтара, үтүө сабыдыаллара оччотооҕу көлүөнэ дьон ейдөрүгэр-сэҥээриҥнэригэр сүппэттик инэн хаалбыттара.

Кинилэр кимнээх этилэрий?

Иван Иванович Парфенов, Дмитрий Николаевич Дьячковскай, Иван Иванович Митрофанов, Павел Яковлев, Спиридон Тихонович Собакин, Иван Иванович Кононов, Никифор Романович Миронов, Иван Романович Данилов, Василий Чепалов.

Оччолорго кини улуустартан Чурапчыта эрэ соҕотох икки кылаастаах церковнай-приходской оскуола баара, бу ыччаттар онно үөрэнэн нууччалыы аҕаарсуйуар буолбуттара, норуоттан тахсыбыт бастакы үөрэхтээх дьоннорунан буолбуттара. Бу кэмнэ соҕуруу Россияҕа олуннуутааҕы, сэтиньиэтэҕи революциллар буолбуттара, онтон салгын үс сыл устатыгар гражданскай сэрии саҕаламмыта, элбэх хаан тохтубута, олох-дьаһах үрдүлиннибитэ. Саха сиригэр адмирал Колчак, генерал Каппель армиялэрин тобохторо генерал Пепеляев, корнет Коробейников олохтоох баайдарга тирэҕирэн, аҕа уолун, убан бырааттын утары сэриилэһэллэрин күөртэбиттэрэ. Саха дьаҕарыттан тахсыбыт үөрэхтээх уоллаттар, ол иҥигэр Кытаанах нэһилиэгин тоҕус чуолуу ыччаттара, норуот бырааһын олох тоохуйун иҥин кыһылларгa кыттыһан сэриилэспиттэрэ, тылбаасчыт, сирдьит, разведчик, командир быһыытынан сылдьыбыттара. Үгүс хаһыытыылар кэнниэриттэн үрүҥнэр этэрэттэрэ үрдүлэн куота - саха сыруттахтарына эйэлэһии-туйсуу политиката ыытыллан бэринэн, саалары-сэптэрин ууран биэрбиттэрэ. Саха сиригэр гражданскай сэрии бүтэн эйэлээх норуот бырааһа олохтомнута.

1923 сыл күүнэ, бурдук быыытын үгэнэ. Ийэм Арҕас диэн сайылык солоохуунуттан дьахталлардыын бурдук быһа сыруттахтарына чугас дүөдьэ саа тыаһаабыт. Ийэм "оҕолорбун бандьыыттар сиэтэхтэрэ" диэн үлэтин бырааҕат, диэтин диэки ыстаммыт, киннии батыһан дьүөгэлэрэ сырсыбыттар. Ити кэмнэ биһиги, оҕолор, соҕуруу диэкиттэн уонча саалаах дьоннор иҥэллэрин көрөн, куттанан, диэбитигэр сүүрэн киирэн ким орон анныгар, ким үгэкиэ, ким хотон долборугар састыбыт. Өр сытан хатастибит, арай ким да балаҕамнытыгар киирбэт. Уу-чуумпу. Мин туруйбатым, үгэхпиттэн үөмэн тахсан хаҥаны сэгэтэн көөртүм саллаттарым саалары ураһа курдук туруору өйөнөрбүттэр, бэйэлэрэ сиргэ чемехтоһон олороллор, күө-дьаа кэпсэтэллэр, күлсэллэр...Көрбөхтөөн баран таһырдьа тахсабын. Дьон быыытын биир эдэр киһи туран миэхэ чугаһаага.

—Куттаныма-куттаныма. Петяҥын дуу?

—Ыык,—диибин.

—Улаатан эрэр эбиккин, сааһын хаһын буолла?

—Алтам.

—Мин убайын Уйбаан кытаанахтык ойдөөн хаалбытым уонна кэннинэ оскуолаҕа үлэлиирбэр мэлдьи өйдөөн кэлэрим. Кэлин ыалдьан биһигини: көргэнин, түөрт оҕотун ньиэрэ тылбааһынан дьарыктаммыта. Суорун Омоллоон "Айаалын" нууччалыы санарпыта, М.Алигер остуоруйаларын уо.д.а. айымныылары сахалыы тылбаастаабыта. Онно мин кини тылбаастарын харатыттан үрүҥэр талааарым, "буочарын үчүгэй, сыыһата суох суруйаҕын" диэн хайгыыра. Ийэбитигэр сүрдээх харыстаалаахтык, болҕомтолоохтук сыһыаннаһара "оҕону иитиигэ төрөппүттэр иккиэн бир суолу тутуһуохтаахтар " диирэ. Кини сырдык ырата "оҕолорбут үөрэхтээх дьон буолуохтаахтар, оччоҕо үчүгэй, дьиҥнээх толоруттан толору олоҕу олоруохтаах" диирэ. Биһиги ийэбит бэйэтин кэмигэр эмиэ чаҕылхай киһи этэ. Сэбиэскэй былаас маннайгы сылларыгар "дьахталлар хамсаһыннара" диэн общественнай үлэни олохтоохуунга актыыбынай кыттыыны ылбыта. Бэйэтэ оскуола боруогун атыллаабатах эрээри, маннай ликбезкэ, кэлин бүттүүн альн үөрэхтээһиҥ оскуолатын бүтэрэн аҕаар-суруйар буолбута. Кини аҕатын—Чурапчы бир биллиилээх киһитин, самодеятельнай художник Иннокентий Сивцев -Мытыйыкаанны утумнаан,уус тарбахтааҕа, дэгиттэр инстэнньэт этэ, наада буоллаҕына уһанара даҕаны, туох да хара үлэттэн толлон турбата. Иннэ гынан, биһигини барыбытын үрдүк үөрэхтээх үлэһит дьон оҥортоон атахлыгыгар туруорбута, олох кэҥэ аартыгар укта-нэрбитэ. Онон аҕабыт кэриэс тылларын толорбута. Аҕам 1947 сыл ахсынньы 24 күнүгэр ыарахан ыарыыттан өлбүтэ, ынуоҕун Чурапчыга "Кыһыл могилаҕа" кистэбиттэрэ. Аҕыс эдэр сааһыгар олохтон барбыта, бүтүн олоҕун биллиитин-көрүүтүн, күүһүн-уоҕун Саха сиригэр Сэбиэскэй былаас олохтонуутугар анаабыта, социализмы тутуу, Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии, норуот саҥаайыстыбатын чөлүгэр түһэрин сылларыгар бэйэтин харыстаммакка туран үлэлээбитэ.

Дьэ, итинник дьон этилэр мин төрөппүттэрим. Мин, биһиги итинник дьоннооох буоламмыт бэйэбитин дьоллооҕунан аҕыйахтык уонна кинилэр курдук дьоннор сир үрдүгэр элбэхтэригэр баҕарабыт.

Октябрина ПАРФЕНОВА–КОНСТАНТИНОВА,
РСФСР үөрэҕириитин туйгуна,
тыыл уонна педагогическай үлэ ветерана.

Дьокуускай куорат.

Итиннэ даҕаны бандьыыттар тобохторо саха сылдьан суоҕуну өлөрөн сиир сурахтара иҥиллэр, эйиги оннук дьон баар сибиккитин биллэххитиҥэ Чурапчыга тыллыы охсоорун,"—диэбитэ. Уйбаан ийэбиэхэ ор кэпсэппиттэрэ, миигин" олохсуйдахпына, ыал буоллахпына ылан иитиэм, үөрэттэриэм" диэбитэ. Биһиги ийэбит бөҕө оҕолоох ахардас тулаайах дьахтар этэ. Иван Иванович аҕабыт биирдэ төрөөбүт быраата эппит тылын толорон, Чурапчыга райкомҥа улэлии сылдьан мигин ШКМ-на биэрэн пиэрибэйгэ үөрэттэрбитэ, кэлин Дьокуускайга Үрдүкү Суукка улэлиирин саҕана илдьэ киирбитэ. Убайым барахсан олус эйэҕэһэ, аньыыгаһа , оттон саҥаһым чөчүрүүн соҕуһа. Ону билэн, убайым миигин Чурапчыга Е.К.Беляев судьуйаҕа олордон салгыы үөрэттэрбитэ.

Ити курдук аҕам быраата И.И.Парфенов кыһаммыытынан үөрэнэн киһи-хара буолбутум, пединститутуу бүтэрэн 57 сыл устата учуталлаан баран пенсиҥа тахсыбытым. Үс сыл арҕаа фронтка сэриилэһэн, Кыайыы кэннитэн дойдубар эргиллэн кэлэн убайым үтүө ыраатын толорон сөптөөх сырыыны сылдьан, улэни улэлээн каллым диэн саныыбын.

Петр ПАРФЕНОВ.

Чурапчы.

БҮГҮН – ЧУРАПЧЫТААҐЫ ФИЗИЧЕСКЭЙ КУЛЬТУРА УОННА СПОРТ ИНСТИТУТА ЛИЦЕНЗИЯ ЫЛБЫТЫН БЭЛИЭТИИР ДЬОРО КҮНЭ!

Баґа санаа кынаттанан...

Чурапчыга 1934 сыллаахха тыа сиригэр аан бастакынан педагогическай училище аҥыллан, тахсылаахтык үлэлээн, Сака сиригэр үөрэхтээҥин историятыгар биллэр суолу хаалларбыта. 60-70-с сылларга көҥүл туттуу курдук ыарахан көрүүгэ Д.П. Коркин ирдэбиллээх эрчиллиитинэн сахалартан бастакы олимпийскай чемпионнар уонна призер баар буолбуттара. Олох хаанытынан биһиэхэ сага саҕахтар арылыннылар. Чурапчыга аны Россия үрдүгүн тыа сиригэр аан бастакынан үрдүк үөрэх кыһата– физическэй культура уонна спорт института аҥыллыта. Бу сөбүлэр улахан үлэни ниитээн саҕалаан, түүн-күүҥү умнан туран үлэлиир эдэр, эрчимнээх салаабаччы, биир дойдулаахпыт М.Д. Гуляев үрдүкү салалтаҕа туруорсан, сүүрэн-көтөн тэрийдэ. Мин Михаил Дмитриевичи көрсөн аҕыйах боппуруоска эпиэттииригэр кердестүм.

—Михаил Дмитриевич, Чурапчыга институт тэрийэр туһунан санаа эйиэхэ хаһан үөскээбитай?

—1994 сыллаахха Америкаҕа курска сылдьан кэлэн баран Чурапчыга ситиниэх үөрэх тиҥиҥин аҕар туһунан санаа киирбитэ. Канадаҕа дистанционнай үөрэхтээҥин көмөтүнэн үрдүк үөрэх базовай оскуолаларга киирэр эбит. Оттон биһиэхэ тоҕо оннук кыаллыа суохтааҕый дии санаабытым.

—Бу санаҕын ким өйөөтө, туохха тирэҕирдиг?

—Чуолаан биһиги Президиумнут М.Е. Николаев, Россия үөрэҕин салалтата, министри бастакы солбуйаччы В.М. Жураковскай уо.д.а тыа сиригэр институту аҥары сөптөөбүнэн аахтылар. Лицензияны ылыыбытыгар, тэриллибитигэр улахан көмөҥү оҥордулар. Бу дьыалаҕа Д.П. Коркин үтүөтэ эмиэ баар. Кини саҕаттан олохтоммут үгэстэрэ, ситиҥиилэргэ тирэхэн, үлэйит коллектив биир киһи курдук өйүнэн-санаанан түмсүүлээхтик үлэлээн ситиспит ситиҥиибит буолар.

—Дьэ, үрдүк үөрэх кыһатын астыбыт, оттон научнай кадрынан хаччыллыыбыт хайдаҕый?

—Соҕуруу киин академиялары кытта дуоҕабардаһан үлэлэҥнэр баҕалаах ученкайдары, профессордары аҕалан, коттеджтары тутан, манна олордон үлэлэтиэхпит. Биһигин 22 наука кандидаттарыгар соискателлээхпит. Кинилэртэн киин үрдүк үөрэх кыһаларыгар аспирантураларга үөрэттэриэхпит.

—Киин куораттарга баар ханнык академиялары кытта дуоҕабар туһористиг?

—Москва Российскай академиятын, Санкт-Петербургдаабы Лесгафт аатынан академияны кытта, Омскайдаабы Сибиир государственнай академиятын кытта дуоҕабар оҥорустубут. Академиялар аспирантураларыгар биирдии целевой миэстэни бизнэллар, онно бэлэмнэниини уонна стажировканы барыахпыт. Профессордары ыытан атахлыытыгар турарбытыгар көмөлөһүөхтэрэ. Бэйэлэригэр баар типографияҕа бэлэттэнэр методическай, научнай литературанан хаччыйаллар. Маны сэргэ студеннарбыт күрэхтэһэ барар түбэлтэлэригэр итти академиялар олордон эрэ үөрэтиэхтэрэ.

—Түмүккэ хаһыат аҕаччыларыгар тугу этиэн этэй?

—Биир дойдулаахтарбыт Россия үрдүнэн тыа сиригэр аан бастакынан үрдүк үөрэх кыһата биһиги Чурапчыбытыгар аҥыллыбытынан эҕэрдэлиибин. Бу саха дьонун барыбыт ситиҥиибит. Институт атаҕар турарыгар патриот дьонум суох-ама, күүскөмө буола сылдьыахтара диэн эрэнэбин.

Дьэ, бу курдук олох солото суох туһугурэ сылдьар киһиэн аҕыйах мүнүүтэҕэ тутан кэпсэтэн кабинетыттан таҕыстым.

Баҕа санаа... Санаа күүһэ диэн сүрдээх эбит. Сөптөөх өйөбүлү көрүстэҕинэ, кынаттанаҕына. Дьол-соргу тосхойдун сака үрдүк үөрэх кыһатыгар, Чурапчы буоругар!

Николай МОНАСТЫРЕВ.

Хаартыскаҕа: М.Д. Гуляев.

ҮӨРЭХ ОТДЕЛА КЭПСИИР

Биһиги институпутугар үөрэнэр студеннар 4 сыл устата 50- тан тахса ардах дьиссиплиинэлэри үөрэтиэхтэрэ. Үөрэх цикловой методынан барар. Бэйэбиттэн преподавателлэрбит аҕыйах буоланнар, студеннарбытыгар киэн биллиини, бастыҥ опыты биэрэр сылдьар СГУ уонна Красноярскай, Москва, Санкт- Петербург, о.д.а Россия киин үрдүк үөрэҕин кыһаларын кытта дуоҕабардаһан профессордары, наука доктордары ыҥыран лекциялары аахтарабыт. Бу преподавателлэргэ биһиэхэ кэлэн үөрэтэр кэмэҥнигэр олорор усулуобуйалара хаччыллар. Ол курдук, бэйэтэ туспа куукуналаах гостиница тутуллан үлэҕэ киирдэ.

Библиотека киниги-этин фондата ханатылла турар. Кэлэр оттугар библиотекаҕа интернет, дистанционнай үөрэхтээҥин киирэрэ былааннанар, оччотугар биһиги студеннарбыт 150 миэстэлээх мультимедийнай конференц-саалаҕа спутниковай сибээс нөҥүө Россия ханнык баҕарар үрдүк үөрэҕин кыһатын студеннарын кытта утары көрсөн олорон кэпсэтэр, кинилэртэн итэҕэйэ суох билиини ылар кыахтаныахтара.

Бу үөрэх дьылыгар СГУ-тан 8 преподаватель кэлэн үөрэтэн бардылар. Аҕыстыт кэбиэлэҕэ математическай наукалар кандидаттара, доцент Скрябин Д.Д., биологическай наукалар кандидаттара Сидоров Б.И. лекциялары аахтылар. Преподавателлэр үөрэтиинэн эрэ мунурдаммакка, бэйэлэрин туһааннаах кафедраларыгар опыттарын, билиилэрин бэрсэллэр, лекциялары аҕаан бэйэбит преподавателлэрбит таһымнарын үрдэтиллэр. Бу преподавателлэр иннилэриҥэ математическай наукалар кандидаттара Л.В. Лебедева уонна историческай наукалар кандидаттара Т.Ю. Винокурова коллективка уонна туһааннаах кафедраларыгар кэпсэтии ыыттылар. Документацияны толоруута, методическай үлэҕэ сыаналаах сүбэлэри биэрдилэр.

Үөрэтэн барбыт преподавателлэр: "Эйиги студеннаргыт үөрэххэ тардыһыылара күүстээх. Спорка эрэ буолбакка, үөрэхкэ эмиэ кыахтаах оҕолор эллбэхтэрэ көрэхсэтэр",— дэйэллэр. Оны туоһулаан "Иннокигэ хардым" улуус иҥиниэҕи конференцияҕа нюх студеммытыттан Нуургун Дягилев ситиҥиилээхтик кыттан республикаҕа улуус чэбэн конускуу барар буолла. Аҕыстыт 1999—2000 сс. үөрэх дьылын 57 студентан 17- тэ "4" уонна "5" сыананан, 3 студент аҥардас "туйгун" сыананан түмүктээбиттэрэ эмиэ эллбэҕи этэр.

Михаил БЕКЯНОВ,
институт үөрэххэ отделын начальника,
САССР үтүөлээх учуутала.

ИНСТИТУТ СПОРТИВНАЙ СИТИҺИИЛЭРЭ

Биһиги спортивнай оскуолабытыгар филиаллары холбоон барыта 1436 оҕо үөрэнэр. Туспуу отделениета 11, сүүрүү отделениета 5, дуобат отделениета 2 иҥилиэккэ филиаллардаактар, маны сэргэ Хатылыта саахымаакка 59 оҕо дьарыктанар. Бу отделениелары таһынан волейбол, мас тардыһыытын, хотугу многоборье отделениелара олус эллбэх оҕону хабан үөрэтэллэр, манна барыта 40 тренер үлэлиир. Быйыл тренерскэй составка сага үлэйиттэр кэлэллэр: хотугу многоборьеҕа Уус-Таататтан В.В. Акимов, көҥүл туттуура бэйэбит уолаттарбыт, Киевтээҥи физкультурнай институт выпускниктара Н.Н. Сивцев уонна И.И. Друзьянов, дуобакка эмиэ бэйэбит выпускниклыт Н.Н. Кычкин II үлэлэрин саҕалаатылар. Аҕыстыт уонна бу үөрэх дьылыгар нитиллээччилэрбит ораас таһымнаах күрэхтэһиилэрэ кыттыны ыллылар. Сүүрүү отделениетын оҕолоруттан–Сибиир уонна Дальнай Восток күрэхтэһиилэрин призера, "Саха- Азия оҕолоро" аан дойдутаабы күрэхтэһин эстафетаҕа чемпиона, 1000 м дистанцияҕа республика рекордсмена Алеша Поповуттан, республика хас да тоҥуллаах, "Азия оҕолоро" күрэхтэһин эстафетаҕа призердара Нелли Тарасованан, барьердаах сүүрүүгэ республика иккис призера Олег Макаровыттан, "Азия оҕолоро" күрэхтэһин эстафетаҕа чемпиона, Сибиир уонна Дальнай Восток күрэхтэһиилэрин эстафетаҕа призера Коля Гоголевыттан киэн туттабыт. Дуобатчыттарбыт биэртэн-биир ситиҥиилэрэ биһиэхэ биһигин үөрдэллэр. 64 харахтаах дуобакка улуус эр дьоҥно чемпиона, С. И. Жирков мемориалыгар ыытыллыбыт маастар нормалаах турнирга 4-с миэстэлээх Ваня Монастырев (10 кыл.), спорт маастара, "СР үөрэнээччилэрин бастыҥ дуобатчыта" аатын ылбыт Виталий Монастырев (11 кыл.), 64 харахтаах дуобакка аан дойду, Россия чемпионката, 100 харахтаахха Европа чемпионатыгар 2-с миэстэлээх, СР чемпиона Ира Платонова (8 кыл.), 100 харахтаах дуобакка Россия чемпионката, "Азия оҕолоро" күрэхтэһин чемпиона, 100 харахтаахха СР чемпиона Дуня Постникова (11 кыл.), 100 харахтаах дуобакка Россия чемпиона, Европа чемпионатын призера, аан дойду эдэр ыччатын олимпиадатыгар 4-с миэстэлээх Степа Данилов (7 кыл.) оскуолаларын аатын аан дойдуга иҥитиннэрдилэр.

Саамай эллбэх оҕо туспуу отделениетыгар дьарыктанар. Бу сайын ыытыллыбыт "Боотурдар оонньуулара" күрэхтэһиигэ биһиги 250 оҕону кытыннардыбыт уонна 8 чемпионнаах кэллибит, "Азия оҕолоро" күрэхтэһиигэ 5 нитиллээччибит кыттыбыттара, олортон 42 кг Иосиф Корнилов уонна 46 кг Дима Яковлев иккис миэстэ буолары ситистилэр. "Боотурдар оонньуулары", "Азия оҕолорун" чемпионнара, Д. М. Данилов бириинигэр ыытыллыбыт хамаанданан бастыыр иҥин чемпионат чемпиона Денис Дормидонтов, Н.П. Неустроев бириинигэр республикатаабы турнир, "Боотурдар оонньууларын", "Азия оҕолорун" чемпионнара Кеша Петров, "Азия оҕолоро" күрэхтэһин, норуоттар икки ардыларыгаабы турнир, тыа хаһаайыстыбатын академиятын республика таһымнаах турнирын, "Боотурдар оонньууларын" иккис миэстэлээх призердара Дима Яковлев, "Боотурдар оонньууларын" иккис миэстэлээх призера, "Азия оҕолорун", П.П. Пинигин бириинигэр "Динамо" республикатаабы турнирын чемпионнара Вова Флегонтов биһиги оскуолабыт аатын аатталлар.

Волейбол отделениета ситиҥиилээхтик үлэлиир. Соторутаабыта улууска сезону аҕар турнирга кыргыттар 5 хамаандаттан 1 миэстэни ылылар. Хамаанда составабыгар В. Черноградская, А. Максимова, Ш. Корнилова, Н. Еремеева, Я. Яковлева, Н. Максимова, Т. Новгородова, С. Семенова, В. Массина, С. Карпова оонньуулар. Бу күрэхтэһиигэ уолаттарбыт 4-с эрэ миэстэ буоллулар. Кыргыттарбыт "СахаВА" күүстээх хамаандаларыгар утарсыны онороллор. II курс студентката Светлана Винокурова "Республика бастыҥ оонньоччута" бириис хаһаайкатынан буолла. Уолаттарбыт зональнай күрэхтэһиигэ 1 миэстэни ылбыттара.

Туспуу отделениетыгар республика күүстээх бөдөстөрө кэлэн үөрэнэ сылдьалар. РФ спордун маастара, ораас таһымнаах турнирдар, чемпионнар кыайыылаахтара Александр Андреев, студеннар Бүтүн Россиятаабы күрэхтэһиилэрин үҥүс призера, маастарга кандидат Василий Уйгуров хаҥсыһыыларын барыы да астына көрөбүт. Мас тардыһыытыгар СР спордун маастара, республика абсолютнай чемпиона Вячеслав Лонгинов, бэйэбит училищебит выпускника, билигин бэйэбитигэр тренериэн үлэлиир СР спордун маастара, Саха сирин абсолютнай чемпиона Иван Поисеев студеннарбытыгар үчүгэй холобурунан буоллаллар.

Сэтинньы 30—ахсынньы 3 күннэригэр Дьокуускайга республика үрдүк уонна орто үөрэҕин кыһаларын студеннарын нюх ардыларыгар аан бастаан ыытыллыбыт университадаҕа биһиги институт хамаандата 8 хамаандаттан иккис миэстэ буолары ситистэ. Маанка быйыл сана үөрэнэ кэлбит студеннарбыт күүстэрэ эллбэҕи быһаарда. Ол курдук, мас тардыһыытыгар I курс студеннара 90 кг уонэ Петр Саввин, 90 кг Илья Попов, 74 кг Гаврил Максимов чемпион, Федор Иванов 2-с миэстэ буоланнар, хамаандаларыгар очколары аҕаллылар. Бу хорунгэ 2-с, көҥүл туттуура 2-с, дуобакка 4-с, чэпчэки атлетикаҕа 5-с, волейболга кыргыттарга 3-с миэстэ буоллубут. Сана аҥыллыбыт кыһаҕа СГУ 1 №-дээх хамаандатын күрдук күүстээх бөлөх кэнниттэн иккис миэстэ буолуу—кырата суох ситиҥии. Бу ситиҥиилэр биһиги тренердэрбит дьаныардаах үлэлэрин түмүгэ уонна студеннарбыт сага саҕалааннарыгар буоллаллар.

Николай ГУЛЯЕВ,
институт спортивнай отделын начальника.

Институт административнай, үөрэнэр, эрчиллэр дьиэтэ.

БИИР КҮННЭЭҺИ ОЛОХТОН

Биһиги институппутун мин аҕыс сыл улахан кымырдаҕас ыччатыгар майгыннята көрөбүн. Сарсыарда маҥнайгы бөтүүк хаһыытынан, түөлбэ үрдүнэн эрдэһит хаһаайын оҥоҕун буруотунан үлэ тигинэбитинэн бара... 9 чааска кэллэххэ институт т... ...ытигэр аҕыйах атах суола буолбакка, саҥа ыллыктар баар буолбут буолаллар. Дьэ уонна киирэр аантан саҕалаан үҥүс этээскэ тиийиэххэр диэри баһаам элбэх киһини кытта дорооболомсон, этэргэ дылы, үлэҥ миэстэтигэр "ирэн-хорон" кэлэҕин. Институт киинигэр—таас саалаҕа олох биир да түгэнигэ тохтообот. Аан бастаан үксүн таҺыҥа сүүрэргэ мэлдьи бэлэм массыыналары көрөбүн, онтон салгыы кумааҕыларын тута-тута төттөрү-таары сүүрэр секретаршалары көрсөбүн, туспуу саалатын ааҕыйан, буҺа-хата үлэлии сылдьар студенналары көрөн ааҺаҕын. Типография хоһо аҺыллан, компьютер үлэтин саҕалаан ыраатар, бухгалтерия иҥэ эмиэ үллэҥнэс киһи буолар, ректор приемнайыгар—күүстээх уочарат уонна кириллиэс устун үөһэ-аллара сүүрэр оҕолору, студенналары киһи этэ да барбат. Дьэ бу курдук күн аайы хара сарсыардаттан үөрэхпит, үлэбит саҕаланар. Нэ диэлэ маҥнайгы күүгэр барыы саҥалыы күүс-уох ылыммыт курдук кэлэллэр, онтон арыт сорохторун кытта бэҕэһээ эрэ киэһэ үлэҥ нэдиэлэтин түмүктээбит буолаҕыҥ. Онтук ороҕуолэ суох үлэлээһин биһиги институппутугар сонун буолбатах.

Манна үөрэнээччи, студент, үлэһит барыы тус-туһунан режиминэн олороллор. Институт студена хайдах күнүн атаарар эбитий? "Күн солото суох сылдьабыт,— дэһэллэр кинилэр.—Сарсыарда 7 чаастан—подъем. Онтон икки этээһинэн сүүрүүнэн сылдьан суунан-тараанан, хомунан баран остолобуойга ыстанабыт. 8 чаастан эн хойутааһына суох дьарыкка баар буолуохтааххын. Гимнастика дьиссиплиинэтигэр толору форма, бэлэм ирдэнэр. Хас биирдии хамсаныыгын имигэстик, толкуйдаан онороргo кыһаллаҕын. 9 ч. 30 мүн. лекцияларга олоробут. Сүүрэ-көтө сылдьыыбыппытын умнан, тохтоло суох суруйуунан аны дьарыктанабыт. Икки паара бүтэн, күүс биир ахартан— эбиэт, салгыы икки чаастаах лекция. Спортивнай кыһаҕа бэйэбит даҕаны хамсанарбытын, сүүрэрбитин-көтөрбүтүн себулүүр, онно олохпутун анаатарбыт диэн саналаах дьон кэллэхпит дии. Онон биһиэхэ 4 чаастан саҕаланар дьарыкпыт— саамай күүдү кэммит. 7 чааска—киэһээги аһылык. Киэһэтин кии төһөө баҕарар диэри библиотекаҕа олорор. Уопсайбытыгар 9-10 чааска биирдэ толору баар буолабыт. 11 чаастан—отбой...". "Маннык сылдьарбыт, биллэн турар, сылаалаах, ол гынан баран, үөрэммэт кэмнэр суохтуур эбиккин. Үөрэнэн хаалаҕын",—диллэр иккис курстар. Онтон оскуола үөрэнээччитэ бэйэтин үөрэҕин, дьарыгын хайдах аттарынарый? Эмиэ студеннар курдук 7 чааска туран, 8 чаастан сарсыардаатыларын аһаан баран 8 чаас 30 мүн. уһуннуктаах уруохтарга бараллар. 4 чаастан саалаҕа оҕо аймах элбиир. Туспуу, дуобат залларыгар, манежка дьарыктар буолаллар. 7 чааска—киэһээги аһылык. Онуоха диэри оҕолор спордунан дьарыктаналлар, онтон да атын куруһуоктарга бириэмэ булан сылдьаллар. Хайдах эрэ быыстанан-арыттанан баҕалаах оҕо себулүүр дьарыгын сиҥ-биҥ көтүлэт. Спортивнай оскуола буолан, спортсменнар бэйэлэрин көрүнэриэн ордук дьаныһан, тардыһан дьарыктаналлар. Киэһээтин корпус оҕолоро уруок аҕаан, киэһээги дьаһалларга кыттан, 10 чааска утуйаллар. Ити курдук күн аайы—үөрэх, дьарык, бэйэни салайыммы, иитиини. Төһө да күннэрбит ыгымнарын иҥин, биһиги оскуолабытыгар сыл аайы туттарсар оҕо-ыччат, үлэһит ахсаана элбии турар. Чурапчы киинигэр олороччулар: "Интернат- оскуола олох туһунан государство курдук. Манна кэллэххэ хаанык эрэ атын дойдуга кэлбит курдук саанаҕыҥ",—диэччилэр. Кырдьык, атын тэрилтэлэргэ холоотоххо биһиги үлэбит чааһа, күммүт рэжимэ олох атык. Түүннэри-күннэри түбүгүрэн баран үлэг үчүгэй түмүгүн көрдөххө, туох эрэ сиҥиилэннэххина, киэһэ сылайан-элэйэн кэлэн "бу күнү туһалаахтык атаардым" дии саанаатаххына сылааҕын умнубут курдук буолаҕыҥ. Кымырдаҕас уйата мэлдьи оҕо оргуйан олорор буолар, биһиги институппут эмиэ ол курдук кылгас да кэмнэ токтообокко үлэлиир хамсыыр.

"Спортивнай кыһа манган атын буолуон сатаммат",—диэн үгүстэр этэллэр. Оннук да буолуо. Ханыык да түгэнэ үлэ, үөрэх куһаҕаны аҕалбыта диэн суох. Онон биһигиттэн хас биирдибит манна үөрэммит, үлэлээбит кэмнэрбитин хойут үчүгэй тылларынан ахтарбыт буолуо дии саныыбын.

Оксана ЖИРКОВА.

КЭС ТЫЛ

Кэтэһиилээх кэрэ кэммит күөрэйэн,
Кэхтибэт кэскиллээх кэлэр көлүөнэҕэ
Эдэрдиин-эмэнниин бука барыбыт
Итии эҕэрдэ тылбытын тиэрдэбит.
Анаан аадырыстаан сорук сургу суруйан
Айхаллаан-уруйдаан алгыспытын аныыбыт,
Төлкөтүн түстээн, сүүрэн-көтөн,
Улаханнык умсугуйан, улуйуйэн үлэлээн.
Бүгүн үөрүүлээх үтүө күммүт үүнэ
Чөл олох оруннаах онкулун туһэрэн,
Чэгиэн эт-хаан, дьаныардаах дьарык,
Үрдүк үөрэх, иннинэ-ситии институт!
Физкультура уонна спорт киинэ буоллубут
Ипирэх иччилээх, ирбэт тон буордаах,
Сайдар саргылаах Сахабыт сиригэр,
Чуорааннаы чугдаарар Чурапчы чиэһигэр.
Бастын-мааны томторугар торуттээгибит
Аныгылыы айар аналлаах аатталан,
Ааһар аар сылларга анаан арчыланан,
Уһун сылларга умнуллубакка олуктанан.
Бар дьоҥнор бааракай баҕана,
Бары норуоккар суон дурда буола тур,
Сахабыт сирин саргытын салайсан,
Өрүкүйэр өйдөөхтөрүн өссө түмэн.
Үйэлэр тухары өрөгөйдүөхтүн
Күүтүүлээх күндү кэлэр көлүөнэ ыччата,
Ыгыктаан, ытыгылаан ыллыктаах ымыы ыраны,
Уруккуну утумнаан сыалгытын ситиһэн иһиҥ!

О. МИТИНА,
омук тылын учуутала.

Өлүөхүмэ.

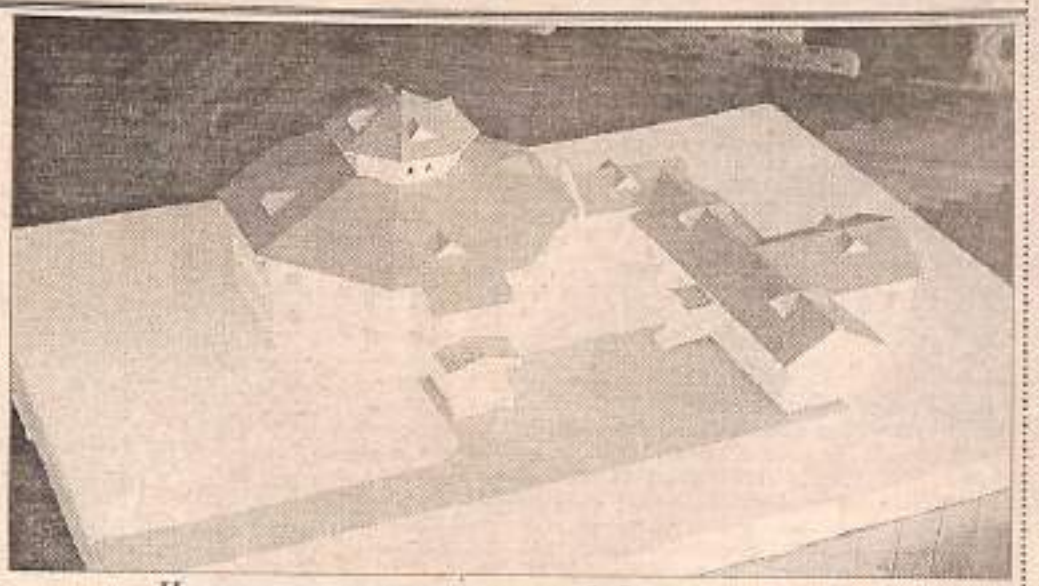

Институкка тутуллуохтаах библиотека макета.

МИННЬИГЭС АСТААХ ОСТОЛОБУОЙБУТ

Спортивнай интернат-оскуола остолобуойа 1957 с. балаҕан ыйын 15 күнүгэр иитиллээччилэргэ аанын аспыта. Оччолорго биир ыал олоро сылдьыбыт дьиэтин саалатыгар аһаталлара, билиитэ уонна халаанка оҥохтооҕо. 120 оҕо киирэн аһыыр кыахтааҕа. Оҕолор бары кыра кылааска үөрэнэр сааастаах буоланнар, иһит- хомуос барыта тимир этэ. Шеф- поварынан А.Я. Барашкова үлэлээбитэ, кинини таһынан көмөлөөччү повар, иһит сууйааччы, муоста сууйааччы штаттара көрүллүбүттээх. Анна Яковлевна 1962 с. урут училище базовай оскуолага буола сылдьыбыт дьиэҕэ остолобуойу көҺөртөрөргө ситиспитэ. Саала 4 хостоохо, онон икки сменанан аһаҕыы тохтообута. Үлэһит штата эбиллибэтэҕэ, үлэ барыта илиинэн толоруллара. Интернат оҕолоро дьуһуурустубалаан, илки-атах буолан көмөлөөллөрө.

Биллиҥи остолобуой дьиэтэ ити сыл үлэҕэ киирбитэ. Маһынан оттуллар икки улахан секциялаах билиитэлээҕэ. Шеф-поварынан П.М. Захарова үлэлээбитэ. Оҕо ахсаана 200- кэ тиийбитэ, үлэһиттэр эбии кэлбиттээх. 1971 с. Е.С. Катакинова уонна Г.И. Окоемова үлэлии сылдьыбыттара. 1989 сыллаахха остолобуой сэбиэдиссэйинэн В.В. Беляева кэлэн күн бүгүнэ диэри үлэлии-хамсыы сылдьар. Валентина Васильевна остолобуой күүһэкыаҕа хаҥааһыныгар бэрт элбэх үлэни ыытта. Билигин манна барыта аныгы олох сиэринэн уотунан барар оборудованиелаах, бэрт түргэнник элбэх киһи тоторо аһыгыын буһара охсоллор. Нэ...ниэньэни мэлдьи сылаас киллэбинэн хааччыйар мини-бэкэринэ дьон-сэргэ махталын ылар. 80 студент, 400- чэкэ үөрэнээччи (интернат оҕолорун таһынан оскуолаҕа үөрэнэр оҕо барыта) биир кэмнэ сылаас, тотоойу астаах остуолларга тотохана аһаан тахсаллар. Кинилэри 19 үлэһит хааччыйар. Оҕолору аһатыыга институт медперсонала улахан болҕомтотун уурар. Ол курдук, саха оҕотун күннээҕи менютун кэтээн көрөллөр, соҕуруттан кэлэр витаминнары бизнэллэр.

Остолобуой дьиэтэ тас өттүттэн эрэ кырдьаҕас тутуу буоларын биллэрэр. Оттон иһигэр киирдэххэ—үтүөкэннээх эпсиэй, акыгылыы киэргэтии, дьиэҕэ курдук иһит-хомуос. Түөлбэ, институт дьоро күннэрэ эмиэ манна буолаллар. Остолобуой үлэһиттэрэ сүрдээх элэккэйдэр, туттууларын-хаптыыларын көрөн киһи астынар. Тот киһи элбэҕи кыайар-хотор, ситиһэр. Онон биһиги оҕолорбут ситиһиилэригэр минньигэс астаах остолобуойбут үлэһиттэрин оруола кырата суох.

Александра МАКАРОВА.

ИСТИҢ ЭҮЭРДЭ!

Ыччаты үөрэхтэсырдыкка угуйбут Чурапчы улахан томторугар аны физкультура уонна спорт института аһыллан барыбытын үөрүү. Бу тыа сиригэр аан бастаан үрдүк үөрэх кыһата аһыллыбыттан истиҥник үөрэн туран институт коллективын, үөрэнээччилэри, студеннары, чуолаан сүүрэн- көтөн туруорсубут, бу улахан дьыаланы ситиспит М.Д. Гуляевы эҕэрдэлиибит!

Кытыастар кыымныт соҕуруйбэтин, сыраалаах үлэҕит үтүө түмүктэрдээх буоллун. Оҕолор, ыччаттар, үөрэхтэ, үлэҕэ кытаанахтан толлубакка. Коркиныы сыҺыаннаһаргытыгар баҕарабыт. Хаһан баҕарар оскуолаҕыт, институккут аатын туһан биэрбэккэ өссө чиҥэтэ, үксэтэ турун диэн алгыспытын этэбит.

Оскуола ветеран-учууталлара
Е. ЛУКИНА,
С. СТАРОСТИН.

СТУДЕННАР КЭПСИИЛЭР

Биһиги спортивнай оскуолабытыгар, институппутугар үөрэнэ кэлэр оҕолор географиялара кэҥээтэр-кэҥээн иһэр. Быйыл I курска Абый, Эбээн-Бытантай, Томпо, Сунтаар, Өймөкөөн улуустарыттан уонна Тыва Республикатыттан биирдии, Ханаластан, Өлөөнтөн, Верхоянскайтан, Намтан иккили, Уус- Алдантан үс, Үөһээ Бүлүүттэн, Таттаттан түөрүү, Дьокуускайтан биэс, Анматтан алта оҕо кэлэн үөрэнэ сылдьаллар. Маны сэргэ II курска бу улуустары таһынан Мэҥэ-Хаҥаластан, Эдьигээнтэн, Горнайтан, Бүлүүттэн уонна Ньурбаттан кэлэн спорка үһүйүллаллар. Билигин кинилэр үөрэнэр кыһаларын туһунан тугу суруйалларын ааҕыаҕын:

—Я приехал из села Бора-Тайга Сут-Хальского хошуна республики Тыва. Мой брат живет в этом улусе, он очень много рассказывал об этой школе, институте. Я не смог устоять и приехал получить высшее образование именно в этом институте и стать хорошим спортсменом. Я поздравляю ректора института М.Д. Гуляева и весь коллектив с получением лицензии!

Куулаар Билчиир Дадар-оолович, I курс.

ххх

—Я поступил в Чурапчинский институт чтобы получить высшее образование и стать хорошим педагогом и тренером. Занимаюсь вольной борьбой и надеюсь стать мастером спорта. Всех поздравляю с получением лицензии.

НиколайАнтонов, II курс, Жиганск.

ххх

—Преимущество этого института заключается в том, что он выпускает не только дипломированных специалистов спорта, но еще и специалистов по многим сферам спортивной деятельности. Например, спортивный менеджер, спортивный психолог и т.д. Здесь обеспечивают бесплатным питанием, нуждающимся студентам предоставляется общежитие. И это еще не все, что дает нам наш институт.

Павел Куприянов, I курс, Татта.

ххх

—Я горжусь тем, что являюсь студентом этого института. Нас радует и дает стимул то, что мы будем первыми выпускниками первого высшего учебного заведения на селе. До этого я учился в физкультурном отделении ЯГУ и не вижу разницы в обучении и во всем остальном.

Алексей Кононов, II курс, Амга.

ххх

—Бу рынок кэмигэр тыа сиригэр институт аһыллыбыта саамай соптоох дии саныыбыт. Билигин куорат сиргэ, ыраах соҕуруу баар кыһаларга үөрэнэр олус ыарахан. Ханыык да үөрэх кыһатыгар студеннары босхо аһаталыы диэн суох. Онтон манна сүүмэрдэммит хамаандаҕа киирэр студеннар күнэ 4-тэ босхо сүрдээх үчүгэй, тотоойу аһылыгынан хаччыллаллар. Онон буха барыы үөрэххэ, спорка ситиһиилэнэр туһугар кыһаллабыт. Биһиги институппут сайдар, кэҥиир кэскиллээх. Оскуоланы бүтэрээччилэри Чурапчыҥа баар бэртээхэй институнка кэлэн үөрэнэллэригэр ыныырабыт!

Аня, Сахая, Феня, I курс студенткалара.

БУ АМЫРЫЫН ЫАРЫЫТТАН ОЛУС СЭРЭНИЭХХЭ!

Аҕсыннны 1 күнүгэр аан дойду үрдүнэн СПИД-и утары охсуһуу күнэ бэлиэтэннэ. Биһиги улууска аҕсыннны 8–17күннэригэр СПИД-тэн сэрэтэр декада ыытылынна.

Республикабытыгар сэтиннни бүтэһигэр 249 киһи СПИД ыарыынан ыалдьыбыта бэлиэтэннэ, ол иһигэр 5 ыалдьыбыт киһи (бикир оҕо) республика тас өттүттэн олоро кэллэ, бикир киһи быстах кэмнэ олоро сылдьыбыта. Бикир киһи республика иһигэр олорор сирин уларытта, СПИД ыарылаах дьоҥҥон 3 сөр тэрпэта.

Аҕардас бу сылга ыарыы 169 түбэлтэтэ бэлиэтэннэ, ол иһигэр 5 кэлки киһи баар. Ааспыт сылы кытта тэннээтэххэ, биэс төгүл элбэх киһи хаптарбыт. Республикаҕа СПИД-ннэн ыалдьыбыт киһи 60-тан тахса бырыһыана 21–30 саастаах эдэр дьон итинник кутталлаах ыарыыга сутуллалар.

Ыарыыга ылларбыт киһи этин-хаанын адъас аһыммакка алдьатар вируска хаптарбыт дьоҥун ахсаанынан Мирнэй улууһа, хомойуох иһин, иннинкилээн иһэр. 1997 сылтан быйылгы сылга диэри 115 киһи сутуллубут. Онтон Ленскэй улууһа тиэх баттаһар, манна былырыынныттан вирус күүскэ тарҕанан эрэр. 47 киһи ыарыыга хаптарбыт. Үһүс миэстэҕэ кини куораппыт Дьокуускай таҕыста–24 киһи вируска ылларбыт, Өймөкөөкөнө–24 киһи ыалдьыбыта, үөһэ аттаммыт улуустардаҕар төбө да аҕыйах курдук көһүннэр, манна нэйилиэнньэтин ахсаана лаппа аҕыйах.

СПИД ыарылаах 12 киһи хаайыыга диспансернай учуокка туралларр. Вируска хаптарбыт 10 киһи өлбүтүттэн 9-стара атын биричиинэнэн күн сиригэр бардылар. 70-тан тахса ыалдьыбыт киһи республика тас өттүгэр көһөн барбыт эбэтэр үүрүллүбүт. 13 киһини ирдии сылдьаллар. 221 киһи ыалдьыбыт дьоҥу кытта сибээстээхтэриттэн диспансернай учуокка туралларр.

Аан дойду үрдүнэн СПИД-и утары охсуһуу программата сүрүннээн ыччакка туһаайыллыбыт. Ол эбэтэр бу ыарыыга нэйилиэнньэ эдэр араҥата ордук хаптарар. Аҕа саастаах дьон оҕолоро туох саныыллаарын, баҕаралларын билиэхкөрүөх тустаахтар, кинилэр олохторун-дьаһахтарын ейдүү сатыахтаахтар.

Саха Республикатыгар СПИД ыарыы тарҕаныыта

Улуус	Тоҕо кэстүбүтэ	Сылларынан					Көһөн барбыта	Кэлбитэ	Өлбүтэ	Учуокка турара
		1996	1997	1998	1999	2000				
Аллаҥ	2	–	1	–	–	1	2	–	–	0
Аллаҥчаан	1	–	–	1	–	–	1	–	–	0
Булун	3	–	–	–	–	3	2	–	1	0
Үөһээ Бүлүү	1	–	–	–	–	1	1	–	–	0
Ленскай	47	–	1	–	18	28	18	–	1	28
Мирнэй	115	–	5	7	18	90	26	2	3	83
Нөмүөкүөн	23	–	1	8	4	10	8	1	2	14
Аллараа Хаҥалаһа	1	–	–	1	–	–	–	–	1	0
Нүрбө	0	–	–	–	–	–	–	1	–	1
Өймөкөөн	22	–	–	–	–	22	–	–	–	22
Уус-Маайа	1	–	–	–	1	–	1	1	–	1
Уустаах	3	–	–	–	1	2	2	–	–	1
Дьокуускай к. даҕаҥар сириэр-уотуттар	24	1	3	5	8	7	9	–	2	13
Нөҥүүлүү	0	–	–	–	–	–	1	1	–	0
Барыта	243	1	11	17	50	159	71	6	10	168

Кини барахсан күн сиригэр араас дьылҕалаах төрүүр. Ким эрэ туга бэрыта табыллан, арыы-сыа устун ньалҕарыйбыттыы байан-тайан, уулаан-тэнийэн олус дьоллоохтук олорор. Ким эрэ олох очурун-чочурун тулуйан, сүннүүн булгуппакка хачыгырыыр, дагдайар. Оттон тулабытын көрүнүөҕүк эрэ: дьылҕа-хаан атаҕастаабыт , оҕолтон эчэйбит, ыарыы буулаабыт, тулаайах, ыаммат арана баарын, күн сирин кэрэтин карахтаан көрбөтөх, хатыҥ суугунуур тыаһын истибэтэх, түөрт мунньукка хаайтаран, бикир истиэнэни маныы сытар суорҕантэлэх ыарыһаҕын, сыллах быйах аалаарын курдук арахсыбат ыарыы булбут киһитин...Биликини киһи сатаан да өйдөөбөт булкуурдаах олоҕор хас биирдии бэйэбит иннибитин эрэ көрүнэ, нөхсө сатыыбыт, туһу да иста-көрө сатаабакка күннэрэбитин кытары охсуһабыт. Ол иһин ыаммат, инбэлиит эрэйдээхтэр биһиги иккитэн туора тутуллан, актыыбынай олохтон туораан, кыһалҕаларынан бэйэлэрэ эрэ хаалаахтыыллар. Кинилэр тустарыгар туоһаах тэриллэ аҕыйах үлэһитэ эрэ кыһанар.

Биһиги улууспутугар инбэлииттэр обществолара тэриллибитэ 12 сыл буолла. 1988 с. улуус үрдүнэн 200-тэн тахса улахан дьон, 16-гар диэри саастаах 45 инбэлиит оҕо баар эбит буоллаҕына, күн бүгүн 991 улахан киһи, 155 оҕо инбэлиит учуокка турар. Бу тэриллэни төрдүс сылын В.П.Никитин салайар. Василий Петрович бу үлэҕэ киирэнигэр улахан толкуйга түспүтэ–тэриллэ элбэх иэстээҕэ, аны бэйэтэ интернат-оскуола томторун курдук тэйиччи сиргэ олороро. Оны ол диэбэккэ, ыалдьыыны, инбэлиит буолуу толору билбит эдэр киһи собулэһэн, 1996 сыл сэтиннньитигэр ити үлэҕэ быыбардаммыта. Сыллар ааспыттарын кэннэ этэргэ кэбэҕэс эрээри, ол саҕана ыарахан элбэҕэ. Таас хоптуоралара суулар туруктаннан, балыыһа амбулаториятын түгэҕэр мунньук хоско көһөргө күһэллибиттэрэ, онтон салгыы туруорсан сэлиэннэх баһылыга А.Р.Саргыдаев ойоон, үөрэх уларениетын дьиэтигэр биир хоһу аналыттара. Общество УАЗ-469 маарканаах массыына Николаевтар дьиэ кэргэн бас билиитигэр киирбитин, улахан айдаанынан, социальнай көмүскэл министрэ А.К.Акимов бэрдэрэр дьаһалын утары баран, суутаһан, бэрт мөлтөх туруккэ киирбит массыынаны төттөрү илин еремүөнэлиттэрэ. Аны обществоо иһинэн тэриллибит "Сарыал" , "Милосердие" кыра тэриллэлэр сатаан дьаһаммакка, иэскэ-күүскэ баттатан ылаллуу, ликвидацияҕа ыыталаабыттара. Манна улуустааҕы налоговай инспекция начальника Р.Д.Шадрина бэйэтинэн сүбэлээн-амалаан, сорох иэстэрин сотторон кэмолоспута. Мугудайга "Мария", Мындаҕаайыска "Уран", Хатылыга "Чомчуук" 1995 с. ылбыт кредиттэрин сөпкөөхтүк туһаммакка, сабылдар дьылҕаламмыттара.

Хантан да үп-ас көрдөөбөккө, кредит ылбакка, бэйэлэриттэн тирэх буолар кыра харчыны уган 1998 сылтан "Чаран" диэн дьоҕус тэриллэни Чураччы сэл. аспыттара. Манна иккиэн атыылааччы, биир уборщица, биир суоллар, биир секретарь үлэлиилэр. Кыаммат араҥаҕа анаммыт буолан, сыалаларын хайа кыаллаларынан чэчэтэ сатыыллар. Киирбит дохуоттарын инбэлииттэргэ көмө оҥоруутугар, тэриллэлэрин туһугар тутталлар. Ааспыт сыл түмүгүнэн 17 тыс. 600 солк. суумалаах көмө оҥоһуллубут. Инбэлиит оҕолорго, эдэр инбэлиит дьоннор олоххо тардыһыыларыгар үгүс болҕомто ууруллар.Ол курдук бэйэлэрин дохуоттарыттан ус стипендиялыы, үс бириэмийэни инбэлиит студеннарга анаабыттар. Маны сэргэ киирбит сайабылыанньаны, кердөһүүнү мэнэ хаалларбакка үгүс көмөнү оҥороллор. Элбэх сыра инбэлиит дьон олорор усулуобуйаларын билсиигэ-көрүүгэ, онтон түмүк оҥорон дьаһал ылыыга барар. Бу сылларга түөрт киһиэхэ квартира бэрдэрдилэр. Ону сэргэ кыаммат араҥаны биирдии тэриллэлэринэн сыһыартаан, оскуола оҕолорунан, ыччатларынан тимуровскай көмө тэриллитин олохтоотулар. Инбэлиит оҕолор сайыннары сынньаланнарын тэрийиигэ Мындаҕаайыска лаҕыр алтыс сезонун үлэлээтэ, сылын ахсын 4-5 киһини путевканан эмиэ ыыталлар. Маныаха аны араас культурнай дьаһаллар , быыстапкалар тиһигин быспакка ыытыллалларын эбэн кэбиһиг.

Аҕаан ситиллибэт үлэлээх общество сорох хайысхатын кытта билистэххэ итти курдук. Нэйилиэктэргэ баар общество-лар председателлэрэ Н.Н.Яковлев (Одьулуун) уонна А.А.Дмитриев (Мугудай) инбэлиит дьон туһугар тус бэйэлэрэ сүүрэн-көтөн туруорсуулларын кыайылаахтык быһааралларын Василий Петрович бэлиэтиир. Оттон өрүүтүн көмөлөөр тэриллэлэргэ дириҥ махтал тылларын аныыр. Олор – улуустааҕы пенсионнай управление (нач. В.В.Макарова), "Чураччы" ТХПК (дир. А.Т.Нотовицын), оҕо библиотеката (сэб. М.Н.Дьячковская), үөрэх үлэһитэрин улуустааҕы профсоюһун комитета (предс. Е.И.Давыдов), "Маарыкчаан" телестудия (ред. Л.М.Леонтьева). Билигин даҕаны сыһыарыллыбыт, көрүөхтээхтиэхтээх ыарыһахтарыгар кыаммат салайааччы элбэҕин этиллэр.

--Кыахпытын ылардыбыт буоллар, дьиэҕэ олорор инбэлииттэри үлэнэн хааччыным боппуруоһуган сүүрүөхпүт-көтүөхпүт эбэ,–диир инбэлииттэр тустарыгар күннэтэ кыһаллар кини , улуустааҕы обществоо председателэ Василий Петрович Никитин.

Дьулустаана.

Чураччы сэл.

НЬУКУЛААСКЫ

(Ахтыы)

Энньин дэнэн биргэ үлэлээбит табаарыһым Аданов Николай Гаврильевич–Ньукулааскы биһиги 1970 сыллаахха Дирин орто оскуолатын үөрэнэн бүтэрэн оччотооҕу "Үөрэх–производство–урдук үөрэх" диэн девиизнэн Чакыр учаастагар үлэлии кэлбиппит. Оччолорго Ньукулааскы Эбэ ыччат-комсомольскай фермаҕа тас үлэһитинэн анаммыта. Ити ферма туспа иҥаһыыннаах, элбэх ыаллаах бедөк ферма этэ. Сайынын окко биргэ үлэлээбиппит.

1971 сыллаах күүһүн биһиги сластыыта уолаттар утуу-субуу бары Советскай Армия кэккэтигэр сулууспаҕа ыытыллыыллыбыт. Ньукулааскы оскуолаҕа үөрэнэ да сылдьан аҕатынын, эдэригэр аатырбыт быйыл, от охсооччу (куоталаһыыга күүгэ 2 га 87 суотайы охсон турар) Гаврил Николаевич Адамовтын– Халлалын биргэ сылдьан хара үлэҕэ эриллибитэ, кыайыгас-хотугас үлэһит буолбута. Бөҕө, киппэ көрүгнээх оскуола оҕото үйүн, суон сиэрдийэлэри тулуплакка ньылбырыта сохон ыларын, модьу-таҕа баҕаналары көтүл сүгэрин-котөҕөрүн кэлэ-бара дьон сөҕө-махтайа, хайгыы көрөллөрө.

Кэлин СГУ-ну бүтэрэн кэлэн совхозпар зоотехнигынан, биригэдиириэнэ үлэлии кэмэр табаарыһым Ньукулааскы кыһынын ферма ис-тас үлэтигэр, сайынын субан суоһу бостуугунан үлэлээбитэ. Оччолорго Чакыр 1100-чаҕа төбө ынах суоһулээх Эрилик Эристиин аатынан совхоз биир бастык үлэлээх отделениета этэ. Саас аайы бостуукка субан суоһулэри туттарыы бэйэтэ туспа үөрүү-көтүү, быраһаннньык күрдук буолара. Ол гынан баран 400-тэн тахса субан суоһуну хас биирдилэрин ыйаанньыга ыйаан, нүөмэрдэн, бэчээттээн бостууктарга туттаран ыытар элбэх сыраны-сылбаны эрэйэрэ. Манна, дьэ, старшай бостуук Ньукулааскы сатабыла, күүһэ-күдэҕэ, кэпсэнэ-ипсээнэ улахан оруолу ооньуурра.

Николай Гаврильевич "Доробуушка!" диэбитинэн кими баҕарар ыытары тута кэпсэтэн-ипсэтэн иһэр аһара элэккэй, кими да ыытары нирсибэтэхэтиспэтэх, дьиэтигэр-уотугар сытаары-сымнаҕас, коно майылаах киһи этэ. Олус кыайыгас, тургэн, ыраас туттунуулаах буолара. Хайа уонна улгумун оҕото сыттаҕа, хаанык да үлэттэн ыарахан диэн чаҕыйан кэтэмэҕэйдээбэтэ. Саамай кыаллыбатах үлэҕэ кинини соруйдахха: "Оо, алдьархай эбит, бардахха табыллар!"–диэн соһуйан-өмүрүн хомуммутунан барара. Үлэттэн-хамнастан иллэҥэ да суох курдукун иһин нэйилиэк общественнай олоҕор актыыбынайдык кыттара. Концерга кыттан ыллаатаҕына көрөөччүлэр оҕолуун-кырдьаҕастыын олох иһийэн олорон истэллэрэ–ол курдук Хайахсыт орто оскуолатын бүтэрбит оҕолору түмэн Саллыйаҕа көһөн тахсан аан бастаан бэдэрээккэ киирэн "Эрэйдээх" фермаҕа үлэлээбиттэрэ. Коллектив совхозка биир бастыкынан буоларын ситиспиттэрэ. Кинилэри кытары Ваня, Света Алексеевтар, Луиза Андреева, Зина Матвеева, Гутя Савина, Петя Филиппов олус табыллан көхтөөхтүк үлэлээбиттэрэ. Ньукулааскы оҕолоругар мэлдьи сүбэлии-амалыы, көмөлөөн сылдьара, ситиһиилэрин киэн тутта, астына кэпсиирэ. Кинилэртэн Иван Алексеев үрдүк үөрэхтээх экономист, кыргыттар орто анал үөрэхтээх специалистар буоллулар.

Ити үлэлиир кэмигэр үрдүк көрдөрүүтүн иһин совхоз салалтата Москванан, Ленинградынан күүлэйдиир путевканан наҕараадалаабыта. Советскай Союз столицатыгар, революция биһигэ буолбут куоракка сылдьыбытын астына кэпсиирэ. Оонньуу-күлэ: "Хотонтон Москва чугас",–диэбитэ билиҥэ диэри уос номоҕо буолан сылдьар.

Кэлин Чакырга арендай предприятие тэриллибитин кэннэ дьиэтин таһыгар улахан хотон туттан ыанньык ынахтары ылан дьиэ кэргэнинэн үлэлээбиттэрэ. Олоҕун тиһэх сылларыгар "Байара" баайынай хаһаайыстыбатыгар киирэн биир төһүү үлэһитинэн сылдьыыбыта. Сөбүлүүр Харбалааҕар оттуур сир анатан база оҥостон саҕалаан ислитэ.

Ньукулааскы айылҕаҕа сылдьан сынньанарын сөбүлүүрэ. Куска, аҥдыга сытара, балыктыыра, куобах дэлэйигэр эргэнэ хара тыатыгар хаамара. Кини итии чэйин, эмис соботун отуура, үүтэннэ амсайбыт элбэх киһи махтаннаҕа.

Бу күн сириттэн арахсарын билбит курдук, табаарыһым барахсан оттуу, бултуу, балыктыы сылдьарын видеокамераҕа үөлтэрбэта бэйэтэ бу сылдьарын курдук көстөр. Ньукулаас ораас көрүдьүөс кэпсээннэрэ, үлэлээн-хамсаан ааспыт кэмнэрэ мин сүрэхпэр мэлдьи тыыннаахтар. Кини аатын ааттатар оҕолоро, сиэннэрэ аҕаларын, эҥэлэрин суолун солуохтара диэн эрэнэбин.

Михаил КИРИЛЛИН.

Чакыр.

АМАРАХ САНАА АРГЫСТАНАН

"Оҕо, төрөппүт уонна оскуола" ситиминэн кэлимник үлэлиэххэ!

(Төрөппүттэр конференциялара)

"Дьиэ кэргэн—государство маҥнайгы уонна сүрүн сүҥүөх түгула буолар",—диэн этэллэр. Дьиэ кэргэн оҕону иитиигэ сүүкэн быһаарар суолтатын учуоттаан, төрөппүтү үөрэх тэрилтэлэрин иитэр-үөрэтэр үлэлэригэр быһаччы кытыннарар итиэннэ оҕону иитиигэ үтүө үгэстэрдээх, холобур буолар ыаллар опыттарын сырдатар, тарбатар соругунан улуустааҕы үөрэх управлениета быйыл төрөппүттэр конференцияларын тэрийдэ. Конференция бастаан нэһилиэктэринэн бөлөхтөөн ыытыллыбыта, онтон ону түмүктээн Чурапчы сэлиэнньэтигэр ахсыннары ый 6 күнүгэр буолла. Маҥнайгы пленарнай чаала "Айыллаан" Сынньалан киинигэр сабаламмыта, онтон күнүстэн киэһэ Чурапчы орто оскуолатыгар секциялар үлэ буолла.

"АЙЫЛЛААННА"

Сынньалан киинин фойетыгар сарсыарда эрдэттэн кинигэ атыыта уонна сэлиэнньэ уһуйаннарын, оскуолаларын үтүө үгэстэрдээх төрөппүттэрин сырдатар буклеттар итиэннэ төрөппүттэр уус-уран оҥоһуктарын быыстапкалара буолла. Бааллар—өрүү оҥоһуктар, сахалыы таҥас араана, этэрбэс эгэлгэтэ...Оттон кинигэ атыытыгар уус-уран айымныылартан саҕалаан оҕону иитиигэ аналлаах методическай сүбэлэр, учебниктар туруоруллубуттар.

Конференция саҕаланыытыгар аан бастаан регистрация түмүгүн билиҥиннэрдилэр. Ол курдук, интернат-оскуола, Мурун Тыымпыйа түөлбэлэриттэн 103 төрөппүт (интернат-оскуолаттан, "Березка" уһуйаантан, Кыталык" оскуола-садтан делегациянан кэлбиттэр), улуустааҕы гимназияттан 25, уһуйааннартан 35, алын сүүөх оскуолаттан 56, Чурапчы орто оскуолатыттан 78 төрөппүт баарын бэлиэтээтилэр.

Чурапчы сэлиэнньэтин управлениетын начальника М.Н.Саввина конференцияны салайан ыытта. Киирии тылы улуус баһылыгын солбуйааччы И.И.Яковлев онордо. Кини бүгүнгү дьаһал сыалын-соругун билиҥиннэрэн туран, дойдуга буола турар быһыыны-майгыны кэпсээтэ, тоҥо да үөрэхтээһин политиката турбутун иннигэр оҕону киһи быһыытыгар иитии бастакы миэстэҕэ турарын чорботон бэлиэтээтэ. Үөрэх управлениетын эмтэр үлэҕэ отделын начальника И.Г.Винокурова билигин үөрэҕирии ситимигэр улахан уларыйыылар, иннинэ хардыылар оҥоһуллубуттарын сырдатта. Билигин улууска икки авторскай оскуола , Дириҥнэ агрооскуола, Кытаанахха художественнай -эстетическэй оскуола айымныылаахтык үлэлиилэр. Маны сэргэ икки үрдүк үөрэх тэрилтэлэрэ--ЧФКСИ уонна гимназия базатыгар үрдүкү технический колледж аҥылыннылар. Сылтан-сыл предметнэй олимпиадалар кэрдэрүүлэрэ үчүгэй түмүктэрдээх, анал орто уонна үрдүк үөрэххэ киирии бырыыпыана үрдүүр. Ким барыта кэскилин оҕотун кытары ситиниир буолан, төрөппүттэр оҕолорун үөрэнитигэр, идэни ылыытыгар улахан болҕомтолорун ууралларр. Сайынны еттүгэр өрөмүөн үлэтэ сүрүннэн төрөппүт күүһүнэн ыытыллара итиэннэ төрөппүттэр араас дьаһалларга спонсордааһыннара үгэс буолла. Ол эрээри социальнай бөрүкүтэ суох кэстүүлэр, буортулаах дьаллыктар бааллар, "оҕо—общество сиэркилэтэ" диэн мэнэҕэ эппэттэр. Табахтыыр, арыгылыыр, уорар оҕолор суох буолбатахтар. Билиннги туругунан, 72 оҕо учуокка турар. Үтүө үгэс, чөл олохчо тардыһыы барыта дьиэ кэргэнтэн саҕаланарын умнубакка туран, иитии үлэтигэр бука бары—үөрэҕирии үлэһиттэрэ, учууталлар, иитээччилэр, төрөппүттэр күүспүтүн түмүөхлүтүн наада диэтэ.

Конференция сүрүн чаһынан улуустааҕы норуот педагогикатын ассоциациятын сэбиэтин председателэ К.К. Пермяков "Дьиэ кэргэн—оҕону иитии бинигэ" диэн дакылаата буолла. (Дакылаат текса биһиги хаһыаппытыгар бэчээттэнэн турар, онон хатылаабаппыт). Гимназия педагог-психолога А.И.Яковлева "Оҕо уйулҕатын уратыларын" тустарынан кэпсээтэ. Кини уйулҕата норуот, омук быһыытынан уратыга олоҕураарынан, онон үйэлэртэн илдьэ кэлиллибит, сүүһүнэн сылларга чочуллубут үтүөкэн үгэстэргэ, сиэргэ-майгыга, Айыы итэҕэлин үөрэҕэр тирэҕирэр наадатын ыйда.

Төрөппүттэр оҕону иитиигэ бэйэлэрин үгэстэриттэн, үөрүйэхтэриттэн кэпсээбиттэрэ улахан болҕомтону тарта. Музей түөлбэтин олохтоохо Д.М.Дарамаева, түөрт оҕо ийэтэ. Кини оҕолорун кыра эрдэхтэриттэн бэйэбэйэлэрин көрсөрго-харайсарга, күннээҕи режими тутуһарга үөрэппит. Ол иһин, оҕолоро самостоятельнай, эппиэтинэстээх буола улаатан эрэллэр эбит, ханнык да үлэттэн "сатаабаппыт" диэн толлон турбаттар.

— Ийэ - аҕа үгүлү куолулаабакка, бэйэлэрин холобурдарынан эл6эхххэ үөрэтэллэр. Холобур, биһиги "бу дьахтар үлэтэ" эбэтэр "эр киһи ону окоруохтаах" диэбэккэ, астаабын буоллун, отмас үлэтэ буоллун, барытыгар тэҥнэ, бииргэ үлэлиир идэлээхпит. Ону , көрө сылдьан оҕолорбут эмиэ оннук майгыга кыраларыттан уһуйуллаллар. Аны уһуйаанна, оскуолаҕа ыытыллар дьаһалларга, мунньахтарга төрөппүт сылдьа сатыан наада эбит. Оччотугар, оҕон уонна кини бииргэ үөрэнэр доҕотторун чугастык билэҕин, кыһалҕаларын—интэриэстэрин тэҥнэ үллэстэр, кемелиһер буолаҕын. Оҕо төрөппүтүн, төрөппүт оҕотун итэҕэйэр, киниэхэ эрэнэр эрэ буоллаҕына, дьиҥнээх ыытктаһыы, таптал баар буолар. Ол барыта оҕону буортулаах дьаллыкка ылларыыттан харыстыыр,--диэн түмүктээтэ Дария Матвеевна.

Кини этиитин ситэрэн-толорон, А.П. Перевалова ийэҕа болҕомтото, сүбэтэ, оҥу тэҥэ кэрдэбилэ оҕоҕо олус улахан суолталааҕын итиэннэ оҕо онуоха наадыйар кэмигэр таба өйдөөҥүн оруолун кэпсээтэ. Антонина Павловна "церебральнай паралич" диэн диагностаах төрөөбүт ыарыһах оҕону хайдах курдук кыһаллан, көрөн-харайан, толору олоҕу биэрэр туһугар сыраланан улаатыннаран эрэрин билэр буоланнар, бары мустубут дьон кини этиитин сүрдээҕин сыаналыы иһиттилэр. "Кыталык" оскуола-сад төрөппүтэ Л.П.Монастырева оҕону иитиигэ режими тутуһуннарыы итиэннэ сүрэх себүлүүр туһалаах дьарыга быһаарар сүрүн суолталааҕын эттэ, бэйэтин дуоһатыт оҕолорун тустарынан кэпсээтэ.

ЧУРАПЧЫ ОРТО ОСКУОЛАТЫГАР

Конференция тэрээһинэ олус чочуйуллубутун үгүс төрөппүт махтанан бэлиэтээтэ. Пленарнай чаас кэнниттэн конференция кыттыылаахтара арҕам-тарҕам баран хаалбакка, оскуола остолобуйугар тото-хана эбиэттэн, сынньанан бараннар, секцияларга тарҕастылар. Барыта биэс секция үлэлээтэ, "Оҕону иитиигэ аҕа оруола" секцияны М.Н.Яковлева салайда. Аҕа--дьиэ кэргэн баһылыга буолан туран, оҕону тус бэйэтин холобурунан, сиэрдээх майгытынан, ыллыктаах тылынан, чөл олоҕунан, таһаарыылаах үлэтинэн иитиэхтээҕин тоҥоҕолоон бэлиэтээтилэр. Режими тутуһуннарыы, ирдэбил, хонтуруол хайа да тутэҕинэ умнуллуо суохтааҕын, оҕо дьарыктанарыгар-үөрэнэригэр соптоох усулуобуйа тэриллиэхтээҕин сэргэ төрөппүттэргэ урукку курдук педагогическай бүттүүн үөрэхтээһини (всеобуч) сөргүтэр наадатын тула саная атастастылар. М.Д.Неустроева "Алын сүҥүөх кылаас оҕотун сайдыытыгар дьиэ кэргэн оруола" диэн секцияны ыытта. Оҕо сайдыытыгар оонньуу оруолун, эт-хаан сайдыытыгар, сиэрдээх майгыга иитиигэ дьиэ кэргэн оруолун тула кэпсэтии барда. "Улаатан эрэр оҕо эт-хаан өттүнэн сайдыыта" секцияны А.А.Хатылыкова үлэлэттэ. Оҕо обургу сааһыгар төрөппүт өттүтэн туох көмө ирдэнэрин тула саная атастаһыыта буолла. "Ситэр саас уйулҕатын уратылара" секцияҕа оскуола 9—11-с кылаастарыгар үөрэнэр оҕо эт-хаан, өй-санаа өттүнэн уратыларын тула кэпсэтии турда. "Оҕону иитиигэ тулалыыр эйгэ сабыдыала" диэн секцияны Чурапчы сэлиэнньэтин-ээҕи дьиэ кэргэн киинин социальнай педагога Т.Н.Феофанова салайан үлэлэтта. Кини директора А.В.Новгородова түөлбэнэн үлэ, ыччат лидерэ М.И.Дьячковскай ыччаты кытары үлэ, методист Е.К.Ефремова уопсай дьиэлэр проблемаларын тустарынан кэпсээтилэр. Сэлиэнньэ үрдүнэн 40 уопсай дьиэ баар, подъезтарга араас дьон мустан иһэн-аһаан, айдаран олохтоохтору олус эрэйдиллэрэ уруккуттан баар суол. Манна олорор оҕолор ону барытын көрөөстэ сылдьаннар буортулаах дьаллыкка кэбэҕэстик ылларар усулуобуйалара үөскүүр, маныаха телевизорынан, видеонан үлүһүйүү содулун эбэн кэбис. Саастарын ситэ илик оҕолору кытары үлэлиир Л.С. Чичигинарова уонна Н.К. Платонова бэйэлэрин үлэлэриттэн билиҥиннэрдилэр. Саная атастаһыытыгар үгүс төрөппүт кытыннА. Оҕо, төрөппүт уонна кылаас салайаммыта быстыспат биир ньыгыл ситимнэ үлэлиэхтээхтэрин, төрөппүт оскуола олоҕор хайаан да орооһуохтааҕын тоҥоҕолоон бэлиэтээтилэр. Оҕо саһынан, интэриэһинэн мустартүмсэр ирдэбилигэр эппиэттиир соптоох материальнай база суоҕа төрөппүтү, учууталы кытары өйдөспөт буолуутугар тириэрдэр. Ол түмүгэр подъезтарга бэйдиэ мустан табахтыыр, пивбэлиир, куһаҕан тылынан саҥарар түбэлтэлэрэ тахсара мэлдьэх буолбатаҕын эттилэр. Онон, урукку сыллар үтүөкэн үгэстэрин сөргүтэн, идеологическай үлэҕэ улахан болҕомтону уурар уолдьаспытын бэлиэтээтилэр.

Конференция үлэтин түмүгүнэн резолюция ылылынна. Оҕо, үөрэх тэрилтэлэрэ (уһуйаан, оскуола), төрөппүт биир кэлим ситимнэ киирэллэригэр, норуот иитэр үгэстэригэр итиэннэ аныгы педагогика бастын опытыгар тирэҕирэн, оҕону иитии педагогикатын хас дьиэ ахсын тарҕатарга, ол иннитгэн педагогическай бүттүүн үөрэхтээһини тэрийэргэ, түөлбэнэн үлэни күүһүрдэргэ, күннээҕи режими тутуһуннарыыга болҕомтону уурарга сыал-сорук туруорулунна. Үөрэх управлениетын начальникын солбуйааччы Е.Н.Ермолаева бастын төрөппүттэргэ управление Махтал суруктарын, бэлэхтэрин туттартаата. Наҕараадаламмыттар орго-лоругар бааллар: Г.С., В.М. Макаровтар, В.В.Филатова, П.С.,М.М.Макаровтар, Е.С., К.А.Ивановтар, А.Е.,Г.Г.Григорьевтар, П.П., Г.В.Смирниковтар, А.Н.,И.А.Поповтар, Л.П.,К.Д.Монастыревтар, А.Д., В.В.Кузьминнар уо.д.а.

Р.СИБИРЯКОВА.

Сөбүрүйбэт үөрэхтээх новатор-учуутал

РФ үтүөлээх учуутала, улууспут бочуоттаах гражданина Е.Д.Макаров 1989 сыл олунньу 21 күнүгэр Саха АССР Үөрэҕин министерствотын коллегиятын быһаарыытынан учууталлартан бастакынан новатор-педагог аатын ылар дьоһуннаах чиэскэ тиксибитэ.

Егор Дмитриевич түөрт уон биирис сылын, онтон кэлиэхэ сүүрбэ иккис сылын төрөөбүт Сыланын орто оскуолатыгар тыа сирин учууталын олоҕунан олорон туох баар билиитин, айар дьоҕурун нэһилиэгин , улууһун туһугар биэрэн кэлбэ. Оскуолатыгар киниэхэ бүтүн нэһилиэгин социальнай-экологическай комплекса кубулутар соруктаах утумнаах ейдөтөр, тэрийэр үлэни ыытан, ханна да суох силигэ сиплит, сэдэх комплексы тэрийдэ. Ол үлэтин эдэр туристар походтарыгар сылдьан эмтэх үүнээйилэри, кэрэ көстүүлээх сибэккилэри, айылҕа баай көстүүлэрин хаартыскаҕа түһэртэрэн, киниэхэ уһултаран быыстапкаларга, көрүүлэргэ кыттан саҕалаабыта. Кини оҕолоро оройуонтан аан бастаан сэдэх, эстэн эрэр көтөрдөрү, сибэккилэри, эмтэх үүнээйилэри нэһилиэк "Кыһыл кинигэтигэр" киллэрбиттэрэ. Сүүрбэ бикрис сылын төрөөбүт айылҕаларын күүн-дьылын аналлаах секцияларга хатаан көрөллөр, үөрэтэллэр. "Төрөөбүт айылҕабыт уонна биһиги" диэн аатталах филумения, филокартия коллекциятын темаларынан араарар хомуйаллар. Егор Дмитриевич үөрэнээччилэрин туохха-туохха уһуйбутун, үөрэппитин киһи аҕан сиппэт. Кини эдэр туристара, моделист-конструктордара, "Алааһын уустарын" мастан-көмүстэн оҥоһуктара, чинчийбит үлэлэрэ, элбэх буклеттара, дакылаатара билигин оскуола музейын байыталлар. Үтүс саҥаны олохтообут новатор-учуутал Е.Д.Макаров үлэтин опыта өрүүтүн болҕомто киниигэр турар, кини комплексыгар улуустааҕы, улуустар икки ардыларынааҕы уонна республика таҥыннаах семинардар 51 төгүл ыытылыннылар.1991 с. Москва, Ленинград, Удмуртия, Красноярскай, хас да уобаластар, республикалар методистара кэлэн көрөн, бэркэ хайҕаан, өссө "омугун үгэстэрин тутан олорор эбиккин" диэн ордук саная барбыттара. Новатор-учуутал айымныылаах үлэтинэн кыра тыа сирин оскуолата-- Сылан орто оскуолата бастыг опыт Мекката буолбута. Егор Дмитриевич ученай быһыытынан 32 кинигэни суруйда, аны кэпсээнньит, поэт быһыытынан талаана арааһынна. Ити үлэлэриттэн 18 научнай кинигэни бэлэмнээбиттэн уона бэчээттэннэ. Маны сэргэ оҕоҕо аналлаах үс аҕаар, научнай-сырдатар хабааннаах 11 уус-уран очеркалар кинигэлэрин суруйан, алтатын күн сирин көрдөрдө. Бу кинигэлэрин үксүн бэйэтин үбүгэр таһаартарар. Ол аата 32 үлэтиттэн 21-рин илиитигэр тутта.

Егор Дмитриевич учуутал-ученай быһыытынан бүтүн олоҕун анаабыт үлэтин киэн общественность билиитигэр -билиҥиннитигэр таһаарар тоҕоостоох түгэнэ үүнэ — сотору Г.Л.Башарин аатын сүгэр Сылан социальнай-экологическай оскуола-комплекс авторын быһыытынан отчуота республика Үөрэҕин министерствотыгар буолуохтаах.

Роман САВВИН,
РФ үөрэҕириитин туйгуна, улуус бочуоттаах гражданина.

ЭҺЭРДЭЛИИБИТ!

Күндутук сонуур коллеегабытын, түйгун категориялаах методист-учуутала, Россия үөрэҕэриштин туйгунун, информатика, физика учуутала ХОЮТАНОВА Мария Устиновнаны үйэ анардаах үбүлүөйүнэн итиитин, истинник эҕэрдэлиибит!

Эн олохха дьылгыргынан, кыгыстээх сонноҕынан, үлэни үрдүктүк тутан үйэ чиэлэрин устата күнэр кэлгинэни үөрэтиигэ-итиигэ бочкумнаах кыгаанкын ыаларыстын.

Курдук билиигин нурдук, кэхтэрэ-аҕыстыры биибэкэ, утуо майгыгынан, субэйгинэн-амаҕынан ойох-биэ дьонтор, доҕотторгор кэрэни тустуу, учуэйды ыксаппа, сыдьаны сердьиэйэ сылдьаргар, үлэҕэр дьоҥҥун ситиһиилэри баҕарабыт.

Чурапчытаабы гимназия коллектива.

xxx

Күндутук саныыр аҕабытын, Хатылы нэһилиэгин олохтоохун СКРЯБИН Василий Арсеньевичы үйэ анардаах үбүлүөйүнэн ис сүрэхпититтэн эҕэрдэлиибит!

Эйиэхэ, күнү кыйыбытыгар, ыалдьар-сутар диэни биибэппэр, чэгиэн-чэбдик дорообуйаны, ахсаабын күнү-дьыл, курдуктун субэлии-амалыы сылдьыаргар, дьылу-сарсыҥу баҕарабыт.

Кэргэнин, оҕолорун, күтүөтүн, сиэнэриин.

xxx

Убаастабыллаах эҕэрдэлиибитин, Болтоно орто оскуолатын нуучча тылын учуутарын Мария Егоровна ГОЛСТЯКОВАНЫ 50 саастын тэмтэччэ туолбуккунан ис сүрэхпиттэн итиитин эҕэрдэлиибит!

Эйиэхэ дьоҥҥун дорообуйаны, үлэҕэр утуо ситиһиилэри, олохтоох дьылу-сарсыҥу баҕарабыт.

Чурапчыттан бары Толстяковтар.

xxx

Күн-күбэй ийэбин, Бүтүн Россиятаабы, Саха сирэнэйи уус-уран самодеятельность хас да тэриллэрэ ыарахаттарын НОВГОРОДОВА Мария Афанасьевнаны 60 саастын туолбут үбүлүөйүнэн итиитим, истинник эҕэрдэлиибин!

Күнү кыйыбыр кыталанах дорообуйаны, улуу дьоллоох олоҕу баҕарабын.

Уолун Гоша.

САҺА МАҒАҺЫЫН ЫҢЫРАР!

Күнду Чурапчы сэлиэнньэтин олохтоохторо! Эйгигини Саха Дьылынан эҕэрдэлээн туран, үүнэр үйэни көрсө Маарыкчаанналаабы потребобщество ахсыннары 18 күнүгэр сарсыарда 10 чаастан сэлиэнньэ арҥаа өттүгэр "Сандал" диэн бородууктаны, күннээри табаардары атыылыыр маҕаһыыны аһар.

Аныгылыы оноһуулаах, эгэлгэ табаардаах саха маҕаһыыммытыгар барыгытын ыҥырабыт! Бастакы атыылаһааччыны сюрприз күүгэр.

Үлэтин режимэ: сарсыарда 10 чаастан киэһэ 7 чааска диэри үлэлиир, эбиэтэ 2 чаастан 3 чааска диэри, өрөбүлэ—бэнидиэньник.

Махтанабыт

Бу дьыл ахсыннары ый 5 күнүгэр таптыыр кэргэнин, аҕабыт, убайбыт МАКЕЕВ Николай Николаевич ыарахан ыарыыттан сыдьаҥ тыына быһыннна.

Иккистээн инсуллаан өйө суох сыттаҕына дьаныһан туран эйтээбит, олоҕун быыһыыр туһугар охсуспут врачтарга Л.Н. Синцааҕа, Г.Э. Кузьминна, Г.Е. Никитинна уонна юнин балыыһа терапевтическай отделениетын сиэстэрэлэригэр, уон биир сыл устата үлэлээбит Чурапчытаабы суолу тутар-өрөмүөнүүр ГУП-н коллективыгар, чуолаан начальник Н.Н. Поповка, улуустаабы почтовай сибээс тэриллэтигэр ыарахан күннэрбитигэр моральнай, материальнай өйөбүллэрин, иҥиэбин дойдутугар Уус-Алданна тиэрдэн кэтэхсүбүт суолу тутар-өрөмүөнүүр ГУП кылаабынай инженериэр В.П. Захаровка барҕа махталбытын тиэрдэбит.

Эйиэхэ, утуо санаалаах дьоммутугар, дьылу-сорсуну баҕарабыт. Аны да амарах санаа арыстаныҥ диэн алгыстыын аныыбыт.

Кэргэнэ, кыыһа, бииргэ төрөөбүттэрэ, аймахтара.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Поступили новые товары из Новосибирска, Хабаровска, Благовещенска:

—мягкая мебель;
—холодильники двухкамерные, разные;
—кухонные гарнитуры;
—столы;
—электрические печи и много др.

Наш адрес: с. Чурапча, ул. Октябрьская, 57, магазин "Боотур". Тел. 41-416.

ЭДЭР ЧИНЧИЙЭЭЧЧИЛЭР КОНФЕРЕНЦИЯЛАРА

Ахсыныы 7 күнүгэр Чурапчытаабы гимназия базатыгар "Кэскилгэ хардыы" эдэр чинчийээччилэр III улуустаабы научнай-практическай конференциялара буолан аста.

Кини үлэтигэр СГУ физико-техническэй институтун доцена, физико-математическай наука кандидата В.И.Сивцев, Хоту сир физико-техническэй проблемаларга института старшай научнай сотрудника, техническэй наука кандидата П.П.Перминов итиэннэ эмиэ бу институт теплоэнергетикаҕа секторун сэбиэдиссэйэ, техническэй наука кандидата А.П.Шадрин кыттыбыт ыллылар.

Конференция икки түүмэҕинэн ыытылынна. Бастакы түүмэхтэ дакылааттары стендовай көмүскэҕинэн буолла. Манна улуус 16 оскуолаларыттан, ЧФКСИ-тэн барыта 118 үлэ көрүлүннэ. Оҕолор 7 секциянан араас хайысхалаах, күннээри олох-дьаһах боппуруостарыттан саҥалаан аан дойду таҺымнаах глобальнай проблемаларга тиийэ научнай чинчийиигэ хоонуулаарын көмүскэтилэр. Онтон иккис түүмэхтэ биһирэбили ылбыт үлэлэри секциянан ыытыыга секциялартан 8-тыы бастын үлэ талыллан, барыта 77 дакылаат киирдэ. Бу түүмэх түмүгүнэн миэстэлэспит уонна биһирэбили ылбыт үлэлэр токсунньуга Аммаҕа ыытыллар региональнай конференцияҕа кыттыахтара. Учуутэй үлэлэр талыллан салгыы Дьокуускайга, онтон Москваҕа көмүскэнэр кыахтаныахтар.

Сэттэ секция тухары — бииртэн-биир интэриэһинэй быыйыактар, чинчийиилэр, суоттааһыннар, ырытылар, сабаҕалаһыннар. Экспертэр, дьэ, кырдьык даҕаны, ыарахан үлэ кэннитэн хас секция айыыттан биир I-кы, икки II-с, үс III-с уонна икки биһирэбил миэстэлэри анаталаатылар. Техническэй наука секциятыттан А.Сивцев (Сылан) "Проблема заражения домовыми грибами деревянных зданий", физико-математическай секциятан М.Дьячковская, С.Сергеева (гимназиялар) "Исследование радиационного фона аласа Сыырдаах с. Чурапча", общественнай наука уонна экономика секциятыттан С.Иванов (ЧУГ) "Любимый герой у старшеклассников", историческай наука секциятыттан С.Макарова (ЧУГ) "Из истории развития высшего и среднего образования в Чурапчинском улусе", медико-биологическай уонна тыа-хаһаайыстыбаннай секциятан Н.Сиссина (Болтого) "Инкубатор куурусса тыа сирин усулуобуйатыгар", лингвистика уонна фольклор секциятыттан Д.Чернашина (ЧУГ) "Саха тылыгар майгыны-сигилини көрдөрөр тыллар", филологическай наука секциятыттан С.Сивцев (ЧУГ) "Төрөөбүт дойдум историята бинир дойдулаах суруйааччыларбыт айыныыларыгар" диэн дакылааттара бастакы миэстэлээх үлэлэриэн буоллулар.

Конференция үлэтин түүнан В.И.Сивцев: "Оҕолор үлэлэрин таҺыма, научнай эйгэҕэ интэриэстэрэ сыл аайы үрдэн иҥэрэ үөрдэр. Талбыт темаларын ис сүрэхтэриттэн инэн-тоҥон ырыппыттара өтө кэстэр. Чинчийэр үлэнэн дьарыктаныы оҕо инникитин үрдүк үөрэхтэ киирэригэр, үөрэнэригэр улаханнык туһалаах. Үөрэхтэ киирии түмүгүнэн көрдөхтө, Чурапчы улуусун оҕолоро экзаменнарын куһаҕана суохтук туттараллар. Ол маннык конференцияларгa кыттан научнай-чинчийэр үлэнэн дьарыктаналларын түмүгэр ситиһиилэрэ саарбаҕа суох",— диэн эттэ. А.П.Шадрин уонна П.П.Перминов кини этиитигэр кыттыһан тураннар, физико-математическай хайысхаҕа, ол эбэтэр техническэй, энергетическэй хабааннаах үлэлэр аҕыйахтарын бэлэтэтилэр уонна оҕолорго иннинэ иитии үөрэхтэриигэр, наукаҕа ситиһиилэри баҕардылар.

С.БОРИСОВА.

Атыылыыбыт

Чурапчы сэлиэнньэтин Г.Г. Дагданча 1 №-дээх рыногар Саха Дьылы көрсө Москваттан чэпчэки сыаналаах маннык табаардар кэллилэр:

—былааччыйалар;
—дьаахтар көстүүмүнэр;
—косметика араана.

xxx

"Сардана" маҕаһыынна атыыга киирдилэр:

—мээккэ саахар—куула 1250 солк.;
—боолдьок подошвеннай, 1 кг—130.;
—боолдьок юртовай, 1 кг—130 солк.;
—боолдьок иглопробивной, 1 м—120 солк.;
—ватин, 1 м—40 солк.;
—Саха Дьыллаабы елка киэргэллэрэ.

Аадырыыспыт: Чурапчы сэл. Партизанскай уул. 22 №-рэ. Тел. 41-613.

xxx

1997 сыллаах, үчүгэй туруктаах, сүүрэ сылдьар УАЗ-3962 ("Санитарка") автомашинаны, "В" категориялаах суоппарга көҥүллэнэр. Билсэр тел. 23-225.(киэһэ 6 чаас кэннитэн).

xxx

"Саргылаана" маҕаһыын чэпчэкитик атыылыыр:

—"Манныыттаах-Аква" утаҕы, 1,5 литрдээх бытыылката—11 солк.;
—Дьокуускайдаабы хлебокомбинат макароннай онолуктарын—пачката 8 солк.

Маны тэнэ Чурапчы—Дьокуускай маршрутунан дьону таһабыт.

Аадырыыспыт: Чурапчы сэл. Коркин уул. 50 №-рэ. Тел. 41-600.

xxx

80 илиис шиферин, эт охсорун, 8 саастаах охсорго барар аты. Тел. 29-371 (Гурьев Михаилга).

УБААСТАБЫЛЛААХ ААҒААЧЧЫ!

Улуус нэһилиэньэтин көрдөһүүтүн учуоттаан, "Саха олох" хаһыакка суруттарыы 2000 сыл ахсыныы 25 күнүгэр диэри уҥатылыыны. Сурутуу сыаната уларыйбат.

Хаһыакка сурутууну ыытаччылары көбүлүүр инниттэн 4 болоххо арааран биириэмийэлэр олохтоннулар.

Бастакы болох—Болугур, Одьулуун, Хоптоҕо.
Иккис болох—Сылан, Мугудай, Алаҕар, Хатылы.
Үүс болох—Болтоно,Соловьев, Хайахсыт.
Төрдүс болох—Хадаар, Чакыр, Кытаанах, Бахсы, Арылаах, Төлөй.

Болохторго нэһилиэктэргэ хаһаайыстыбаларын анарыттан ордуҥун сурутан бастакы миэстэни ылбыттар 1000 солк. харчынан биириэмийэлэниэхтэрэ.

Улуусхут хаһыатыгар—"Саха олохха" саха XXI үйэ маҥнайгы 2001 сылыгар көхтөөхтүк сурутун!

СҮТҮКТЭННИБИТ

Корякин Семен Егоровичка Чурапчытаабы ис дьыала отдельнан 1995 сыл ыам ыйын 6 күнүгэр бэриллибит III-СН сериялаах, 663851 №-дээх паспорт суппутүнэн, дьиҥэ суоҕунан аҕыйаллар.

Күнду уолум, быраапыт, убайым, Арылаах нэһилиэгин олохтооҕо

БАРАШКОВ Аркадий Кэнчэриевич

эдэр саастыгар үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары аймахтарыгар, табааристарыгар, билэр дьонугар ыйытыннарэбит.

Ийэтэ, убайдара, балта, сахастара, күтүөтэ.

Кутурданнарын тиэрдэллэр:

—Убайыгар, улуустаабы "Сахабулт" управлениетын начальникпар Барашков Григорий Кэнчэриевичкэ, ийэтигэр, бииргэ төрөөбүттэригэр, чугас дьонугар "Сахабулт" управлениетын коллектива.

—Ийэтигэр Клара Семеновна, убайыгар Григорий Кэнчэриевич Барашковтарга, балтыгар Флегонтова Саргылаана Кэнчэриевнаҕа Дьокуускайтан Яковлевтар дьиэ кэргэттэрэ.

Мыҥдаҕаайы бөҕүөлэгин олохтооҕо, үлэ ветерана

ГЕРМОГЕНОВА Агафья Трофимовна

үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн дириҥ кутурданнарын тиэрдэллэр:

—Үлэ ветерана, эйэҕэс оҕо ийэлэрэ Герногенова Агафья Трофимовна олохтон туораабытынан бэйэлэрин үлэһиттэрэ кини оҕолоругар, күтүөттэригэр "Мыҥдаҕаайы" ТХПК коллектива.

—Кэргэнигэр таайдарыгар Гермогенов Константин Денисовичка, оҕолоругар, сиэнэриигэр, аймахтарыгар Мыҥдаҕаайыттан Дьячковскайдар, Дьокуускайтан Ноева Аграфена Васильевна.

—Кэргэнигэр Константин Денисовичка, оҕолоругар, чугас дьонугар, сиэнэриигэр Одьулуунтан аймахтара Сивцевтэр, Дьячковскайдар.

Тыыл, үлэ ветерана

ГОТОВЦЕВА Анна Яковлевна

үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн дириҥ кутурданнарын тиэрдэллэр:

—Кэргэнигэр Седалищев Петр Афанасьевичка, оҕолоругар, сиэнэриигэр улуустаабы военкомат коллектива.

—Күнду кэргэнэ Готовцева Анна Яковлевна олохтон барбытынан "Саха олох" хаһыат редакциятын урукку үлэһитигэр Седалищев Петр Афанасьевичка, оҕолоругар, чугас дьонугар, сиэнэриигэр "Саха олох" редакционнай-издательскай холбоһук.

—Кэргэнигэр Седалищев Петр Афанасьевичка, уолугар Виктор Петровичка, кыйыгар Федора Самсоновнаҕа, кыыһыгар Иза Петровнаҕа, күтүөтүгэр, сиэнэриигэр ыкса ыаллара.

—Күндутук саныыр кыйылэрэ, ийэлэрин дьүөгэтэ Готовцева Анна Яковлевна олохтон туораабытынан кэргэнигэр Петр Афанасьевичка, оҕолоругар Изаҕа, Викторга, кыйыгар Дорааҕа, күтүөтүгэр Павелга уонна сиэнэриигэр Одьулуунтан Петровтар, Мыҥдаҕаайыттан Дьячковскайдар.

Болтоҥготтон төрүттээх Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

КОЗЛОВА Александра Ильиничка

үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн дириҥ кутурданнарын тиэрдэллэр:

—Кийиитигэр, бэйэлэрин үлэһиттэригэр Козлова Екатерина Нюргустановнаҕа "Чурапчыагроснаб" ААО коллектива.

—Уолугар, түөлбэлэрин салайаччытыгар Козлова Василий Васильевичка уонна кини дьиэ кэргэнигэр, аҕатыгар Василий Степановичка "Күөх кытыл" түөлбэ олохтоохторо.

Редактор: ПОПОВ Г.Г.
ААДЫРЫСПЫТ: 678700, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а".
ТЕЛЕФОННАРЫЫТ: редактор — 41-332, отделлар — 41-265.

Хаһыаты тэрийээччилэр: Редакция, Улуус дьаһалтата, Саха Республикатын Правительствота. Хаһыат сахалыы тылынан — сэрэлдэҥ, субуотаҕа тахсар. Хаһыат индекса: 54907

«Сахаполиграфиздат» компания, Таатта улууһунаабы типография. Офсетнай бэчээт. 678650, Ытык-Күөл сэл. А. Мординов уул. № 18. Тираһа 2060. Сахаабын №№-рэ 143–144. 15.12.2000 с. бэчээккэ бэриллиннэ.

Автор суругар этиллэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбатах. Сурукка ыйыллар чахчылар кырдьыктаахтарыгар иниэтинэйи автор тус бэйэтэ сүгэр.